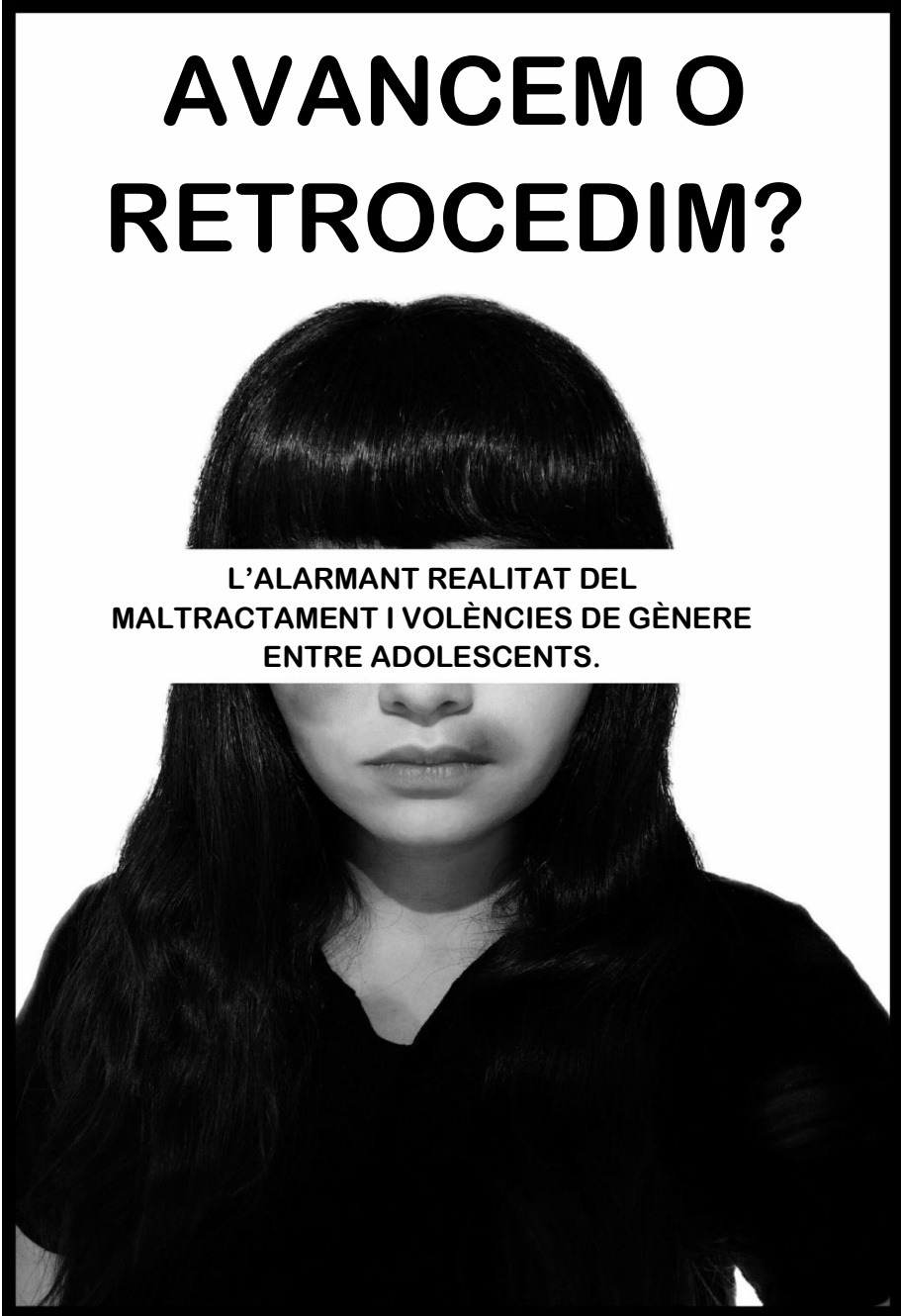

AVANCEM O RETROCEDIM?

L'ALARMANT REALITAT DEL
MALTRACTAMENT I VOLÈNCIES DE GÈNERE
ENTRE ADOLESCENTS.

Patricia Vidal López

Tutora: Miriam Peña López

Treball Final de Grau – 2019/2020

Grau en Educació Social

Itinerari d'infància i adolescència

"Ni les dones neixen víctimes ni els homes estan predestinats a actuar com agressors."

(Expósito, F. 2011)

AGRAÏMENTS

El treball de final de grau és el més dur de tota la cursa sense cap dubte. Requereix molt d'esforç, dedicació, temps, sacrificis ... Però no només et repercuteix a tu, sinó també als del teu entorn. Aquest treball, o fins i tot aquest grau, no ho hauria aconseguit sense ajuda, per això m'agradaria començar aquest treball donant el meu agraïment a totes les persones que ho han fet possible.

En primer lloc a la meva família, que m'ha brindat el seu suport incondicional. Proving d'una família humil i sóc la primera a cursar uns estudis de grau. No em creia capaç de fer-ho, ni tan sols d'aprovar batxillerat, però gràcies al seu suport moral i econòmic (tot i saber que mai podré tornar-) estic a punt d'aconseguir-ho.

En segon lloc als meus amics i la meva parella, que al costat de la meva família, han cregut en el meu fins i tot quan ni jo ho feia, m'han aguantat en els meus dies d'estrès i mal humor i m'han ajudat a desconnectar com només ells saben.

En tercer lloc, als professors i investigadors, que m'han fet possible, amb la seva dedicació i esforç, obtenir moltíssima informació, no només per al meu treball, sinó també per a la meva formació no acadèmica. Tots els professors que he tingut, que amb els seus coneixements i experiències han sabut transmetre'm la seva motivació a ser la millor professional que pugui ser, però sobretot m'han fet ser millor persona.

I finalment, però no menys important, a la meva tutora Miriam, qui m'ha ajudat en tot el que estava a les seves mans i m'ha resolt fins i tot la pregunta més insignificant. Tot i no poder-nos veure, a estat aquí, animant-me en cada missatge que m'enviava.

Gràcies a tots, no hauria aconseguit arribar fins aquí sense la vostra ajuda.

ÍNDEX DE CONTINGUTS

0. RESUM/ RESUMEN/ ABSTRACT	5
1. INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ	7
2. PREGUNTA INICIAL I OBJECTIUS	10
3. METODOLOGIA	11
4. MARC TEÒRIC	12
4.1. ADOLESCÈNCIA	12
4.2. ESTUDIS SOBRE L'ADOLESCÈNCIA EN LES CIÈNCIES SOCIALS	17
4.3. VIOLÈNCIA DE GÈNERE	18
4.3.1. Definició	18
4.3.2. Tipus de violència contra la dona	21
4.3.3. Tipus/formes de violència de gènere	23
4.3.4. Cicle de la violència de gènere a les relacions de parella	24
4.3.5. Cicle de la violència a parelles adolescents	27
4.3.6. La violència de gènere des dels seus inicis fins l'actualitat	28
4.3.7. Micromasclisme	32
4.3.8. Marc legislatiu	34
Visualització, consciència i legislació durant els últims anys	34
Llei orgànica de mesures de protecció integral contra la violència de gènere	35
4.4. Violència de gènere entre adolescents	36
4.4.1. Mitjans de comunicació i socialització	36
4.4.2. Desigualtat i sexisme	39
4.4.3. L'actualitat de la violència de gènere entre adolescents	43
4.5. Detecció, actuació i prevenció	50
4.6 Paper de l'educador i l'educadora social	56
5. Anàlisi i conclusions	58
6. Bibliografia	61

0. RESUM/ RESUMEN/ ABSTRACT

RESUM

Tot i que amb els anys la figura de la dona ha guanyat poder, continuem vivint en una societat patriarcal, la qual està plena d'estereotips, rols de gènere, etiquetes, en les quals l'home està per sobre i per tant la dona està en una posició de submissió i inferioritat respecte a l'home (Alberdi I., i Matas, N.,2002). Existeix una realitat alarmant, i és que de 2017 a 2019 ha augmentat en un 45% les víctimes (registrades) de violència de gènere a Catalunya entre les adolescents entre els catorze i els disset anys (Colell, E., 2019). Quins són els motius pels quals ha augmentat aquesta xifra? Hi ha alguna manera de prevenir-ho? Aquest treball és un aprofundiment teòric amb el qual reflexionar sobre les raons que experts i expertes en la matèria proposen sobre aquest esdeveniment. “Avancem o retrocedim?” és útil per fonamentar des de l'Educació Social com podem prevenir, detectar o tractar aquest fenomen social.

Paraules clau: violència de gènere, adolescència, prevenció, detecció, intervenció.

RESUMEN

Aunque con los años la figura de la mujer ha ganado poder, seguimos viviendo en una sociedad patriarcal, la cual está llena de estereotipos, roles de género, etiquetas, en las que el hombre está por encima y por tanto la mujer está en una posición de sumisión e inferioridad respecto al hombre (Alberdi I., y Matas, N., 2002). Existe una realidad alarmante, y es que de 2017 en 2019 ha aumentado en un 45% las víctimas (registradas) de violencia de género en Cataluña entre las adolescentes entre los catorce y los diecisiete años (Colell, E., 2019). ¿Cuáles son los motivos por los que ha aumentado esta cifra? ¿Hay alguna manera de prevenirlo? Este trabajo es una profundización teórica con el que reflexionar sobre las razones que expertos y expertas en la materia proponen sobre este evento. “Avancem o retrocedim?” es útil para fundamentar desde la Educación Social como podemos prevenir, detectar o tratar este fenómeno social.

Palabras clave: Violencia de género, adolescencia, prevención, detección, intervención.

ABSTRACT

Although the figure of women has gained power over the years, we continue to live in a patriarchal society, which is filled with stereotypes, gender roles, and labels, in which man is above and therefore woman. is in a position of submission and inferiority to man (Alberdi I., and Matas, N., 2002). There is an alarming reality, and that is from 2017 to 2019, there has been a 45% increase in (registered) victims of gender-based violence in Catalonia among adolescents between the ages of fourteen and seventeen (Colell, E., 2019). What are the reasons why this figure has increased? Is there a way to prevent it? This work is a theoretical deepening with which to reflect on the reasons that experts in the field propose about this event. "Avancem o retrocedim?" is an useful academic work to base from Social Education how we can prevent, detect or treat this social phenomenon.

Keywords: gender violence, adolescence, prevention, detection, intervention.

1. INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ

El present treball consisteix en l'aprofundiment teòric sobre la violència de gènere entre les adolescents (i l'inici de la joventut segons alguns autors) dels 13 als 19 anys a Espanya, en com han anat augmentant les violències entre els propis adolescents, per què i com es pot detectar, actuar i prevenir. No hi ha "una única violència de gènere" sinó múltiples: física, psicològica, sexual i econòmica. Existeixen doncs, diferents perspectives i línies de treball per entendre com sorgeixen i es desenvolupen a la nostra societat (Albertin et al, 2015). A més de les recerques, contem des de fa una dècada amb una llei contra la violència masclista, la Llei 5/2008 sobre el Dret de les dones a eradicar la violència masclista a Catalunya.

Com a futura educadora social considero que és un tema molt important, ja que les noves generacions són el futur i per tant s'ha de tenir cura sobre els valors que aprenen durant la socialització. A més a més la violència de gènere és un problema d'interès mundial, segons un informe d'Amnistia Internacional (2018), degut a que és la primera causa de mort (a tot el món) de dones entre 16 i 44 anys, per davant de les guerres, accidents de trànsit o malalties. Les violències de gènere estan presents en el dia a dia de totes les persones, ja sigui al carrer fent la compra, mirant la televisió, llegint un diari, parlant amb algú, escoltant alguna conversa, etc. La forma més comuna i que més es dona són els micromasclismes. Aquests, fan referència a actituds sexistes ocultes i culturalment acceptades. Tot i que no se'ls hi dona gaire importància, aquest son absorbits de mica en mica per les persones des de que som nens/es, de manera que acaben formant part de nosaltres. Els micromasclismes, sovint els normalitzem, podent així transmetre als/les més petits/es valors de desigualtat i sexisme, per aquest motiu són molt perillosos.

"Són petits, gairebé imperceptibles controls i abusos de poder quasi normalitzats que els homes executen permanentment. Són hàbils arts de domini, maniobres que restringeixen i violenten insidiosa i reiteradament el poder personal, l'autonomia i l'equilibri psíquic de les dones (...). Donada la seva invisibilitat s'exerceixen generalment amb total impunitat. Són formes de dominació "suau", maneres larvats i negats de dominació que produeixen efectes nocius que no són evidents a el començament d'una relació i que es van fent visibles a llarg termini. Probablement siguin les armes, trucs i trampes més freqüents que els homes utilitzen per a executar la violència contra les dones." (Bonino, L. (1999). pàg. 224).

Vivim en una societat jeràrquica en la qual l'home es troba per sobre de la dona, i on la dona adopta el rol de submissió (Alberdi I., i Matas, N., 2002). Aleshores, que passa si aquesta cultura patriarcal és transmesa als nens i a les nenes? Quan a la televisió, xarxes socials, mitjans de comunicació, al carrer, a l'escola, a casa... es transmeten constantment missatges masclistes i de desigualtat als nens i nenes? Aquest TFG va dirigit a poder contestar aquestes preguntes entre d'altres.

Estructura del document

El present document consta de tres parts. La primera part integra la introducció, la justificació, la revisió de la literatura de referència i la exposició del marc jurídic corresponent. La segona part inclou un anàlisi sobre quins són els factors que incrementen o disminueixen el fenomen de les violències de gènere entre adolescents durant els anys 2016 i 2019 segons les fonts consultades. Després s'exposen les hipòtesis que han anat sorgint i es treuen unes conclusions sobre el que ha aportat "Avancem o retrocedim?". La tercera i última part conté les referències bibliogràfiques i els annexos que fonamenten l'aprofundiment teòric produït per servir com a base teòrica per la detecció, actuació i prevenció de les violències des d'una mirada socialment educadora.

Per què vaig triar aquest tema?

El motiu pel qual vaig triar aquest tema van ser dos:

D'ençà que vaig començar la universitat, he volgut fer el Treball de Final de Grau sobre els i les adolescents, perquè considero que conformen un col·lectiu que es troba en una crisi vital molt interessant d'estudiar: constitueixen una fase de canvis psico-socials, d'evolució personal, on s'intenta trobar el lloc que s'ocupa a la societat.

Amb els anys he anat observant que els i les adolescents cada vegada comencen a tenir relacions abans, tant a nivell sexual com emocional. I alhora he vist com entre ells i elles, sobretot d'ells cap a elles, tenien conductes molt masclistes i les noies patien violència de gènere sense ser-hi conscients. El moment en el qual vaig poder observar més aquest comportament va ser durant les meves pràctiques de tercer a un Hospital de Dia amb adolescents amb trastorns de personalitat. En elles vaig escoltar com una

noia de només 13 anys li deia amb una de 14 que com que encara no havia tingut relacions sexuals, que si no s'espavilava, la tractarien per monja, i que encara que no volgués, si el seu xicot volia, ella s'havia de deixar. Aquesta conversa em va sobtar molt, però no va ser l'única, constantment escoltava frases, mentres parlaven de les seves relacions, poc adequades, no només per a la seva edat sinó com a persones, eren degradants, atemptant a la llibertat d'aquestes i incitar a fer coses que realment la nena no volia fer. A més a més, quan he observat a adolescents i a altres joves, referint-se a la gelosia, moltes d'ells/es consideren que els gelos són bons, sempre que no siguin en excés. Cadascuna d'elles té una delimitació diferent per a definir aquest excés, tot i que tots coincideixen a dir que si els gelos comporten a la violència física, no són bons.

Tota aquesta informació que he anat rebent amb els anys em va generar curiositat per saber si aquests casos que jo havia escoltat eren aïllats o realment era una alarma a escala estatal.

2. PREGUNTA INICIAL I OBJECTIUS

La meva pregunta inicial és: Existeixen cada vegada més violències de gènere entre els adolescents entre els 13 i 19 anys a Espanya? Si és així, per què?

Objectiu general

- Analitzar les violències de gènere entre adolescents de 13 i 19 anys en Espanya entre 2016 i 2019 per reflexionar sobre què provoca l'augment o la disminució d'aquest fenomen social.

Objectius específics

- Revisar articles de diferents disciplines de les ciències socials sobre el fenomen de l'adolescència i les violències de gènere.
- Exposar dades oficials sobre els diferents factors que influeixen en l'increment o la disminució de l'augment de la violència de gènere entre adolescents de 13 a 19 anys en Espanya entre 2016 i 2019.
- Analitzar quins són els principals factors que incrementen o disminueixen les violències de gènere entre aquesta població.
- Respondre la pregunta inicial reflexionant sobre què aporta aquesta investigació alhora de prevenir i actuar davant d'aquest fenomen social.

3. METODOLOGIA

3.1. Estratègia d'investigació

Durant gran part del procés d'aquest treball l'estratègia metodològica emprada ha estat l'anomenada "*investigació documental o disseny documental*". És aquella basada en un procés de recerca, anàlisi, crítica e interpretació de dades secundàries (Arias, 2000:27). D'aquesta manera s'han consultat 21 fonts d'investigació, diferents documents, varis autors, revistes, diaris, material legislatiu, pàgines webs oficials, articles acadèmics dels últims 15 anys, que avalen la credibilitat de la informació exposada en aquest treball final de grau.

3.2. Cronograma

La següent figura mostra la temporalització del treball i les fases d'aquesta recerca.

		2019				2020				
		09	10	11	12	01	02	03	04	05
Acotació del tema d'estudi	Selecció de l'àmbit									
	Redacció de la pregunta inicial i objectius									
Recopilació i revisió de fonts rellevants - Referències										
Redacció dels apartats del TFG	Introducció i justificació									
	Metodologia									
	Marc teòric i legal									
	Anàlisi, discussió i conclusió									
	Resum/ Resumen / Abstract									
Lliurament del TFG										

4. MARC TEÒRIC

4.1. ADOLESCÈNCIA

Definir el terme d'adolescència és complex, ja que cada adolescent és un món i tot i que cadascun d'ells pateix canvis físics, emocionals i cognitius, ho fan al seu propi ritme i de manera diferent uns dels altres. Alhora, també és difícil delimitar el terme i l'edat de l'adolescència donada la diversitat de les cultures i les lleis relacionades amb la majoria d'edat (edat pel consum de begudes alcohòliques, pel carnet de conduir, per començar a treballar, pel casament, etc.). I encara que per llei hi hagin uns límits establerts a la societat, no sempre es compleixen i l'adolescent passa a tenir tasques i responsabilitat que no li pertocquen, això dificulta encara més la seva definició.

Per tant, per poder tenir una idea general del que és l'adolescència, citaré als autors que la seva definició m'ha semblat la més completa.

L'adolescència és una construcció teòrica en evolució dinàmica informada mitjançant lents fisiològiques, psicosocials, temporals i culturals. Aquest període crític de desenvolupament s'entén convencionalment com els anys entre l'aparició de la pubertat i l'establiment de la independència social (*Steinberg, 2014; cit. Curtis, 2015*). És a dir, existeixen moltes perspectives per definir l'adolescència, no ens podem basar només en la fisiologia per exemple. El factor més important a tenir en compte per definir l'adolescència és la cultura, i dintre de les cultures, majoritàriament és l'etapa que es troba entre la pubertat i la independència social.

Això és una època de canvis físics, psicosocials, temporals i culturals la qual succeeix entre l'inici de la pubertat i quan no necessites a ningú per subsistir (independència social). Aquesta, s'acostuma a emmarcar entre els 10 i 18 anys, però segons l'àmbit social o l'autor que consultem, oscil·la entre els 9 i els 26 anys. Per tant, podem considerar l'adolescència com a una etapa molt difícil de delimitar.

Hall¹ (1904) descriu l'adolescència com a un període de tendències contradictòries i també és quan apareixen les característiques essencialment humanes. Diu que els canvis físics comporten canvis psicològics, com a conseqüència d'aquests canvis al seu cos, els joves intenten adaptar-se i per tant això crea estrès en ells i aquestes noves actituds.

¹ Stanley Hall G. va ser el primer psicòleg que va formular una teoria sobre l'adolescència, avui dia seguim utilitzant la seva definició.

J.L. Pedreira i J. Tomás (2001) fan una descripció ambigua de la definició d'adolescència. Aquests autors remarquen que és l'etapa més desconeguda del desenvolupament humà des de la perspectiva psicopatològica i psicosocial. Defineixen l'adolescència com a l'etapa entre finals de la infància i l'adulthood, englobant tots aquells dubtes connotatius del creixement emocional i socials. L'adolescència pot tenir qualsevol durada, arribant fins als 10 anys en les societats occidentals contemporànies.

També, des d'UNICEF (2011) es va "intentar" definir l'adolescència, dic intentar perquè coincidint amb altres autors i definicions, es remarca que és un període difícil de definir amb termes exactes per diferents factors. El primer és que cada persona madura a nivell físic, emocional i cognitiu a diferent ritme. El segon factor és a escala estatal, ja que les lleis nacionals que estableixen una edat mínima per segons quines activitats, és diferent a cada país. I per últim, el tercer és el fet d'assignar tasques als adolescents que no corresponen a la seva edat.

González, E. (2006) també esmenta la dificultat que existeix per poder definir l'adolescència, aquest autor ressalta l'àmbit sexual per poder definir-la. L'adolescència és un fet biològic que transforma al nen immadur en una persona jove amb maduresa i potencial sexual adult.

L'Organització Mundial de la Salut (OMS), delimita l'adolescència entre els 11 i 19 anys, tot i que no és uniforme i varia segons les característiques individuals i grupals. La divideix en dues fases; l'adolescència primerenca (entre 12 i 14 anys) i l'adolescència tardana (entre els 15 i els 19 anys), en les dues etapes es desenvolupen canvis tant físics com estructurals anatòmics i modificació en el perfil psicològic i de la personalitat.

Cap autor dona una mateixa definició sobre el terme d'adolescència ni coincideixen en la durada d'aquesta, però sí que hi ha premisses comunes, com que l'adolescència s'inicia quan el cos comença a madurar i a desenvolupar-se durant la pubertat. Tot i que el principi sí que està delimitat, el final és més difícil donat a la cultura dels països i la individualització del procés de maduració.

Torres A. (2017) divideix l'adolescència en tres etapes, per a determinar quan comença o acaba alguna d'elles existeixen uns criteris. Aquests criteris no són

objectius ni definitius, cada persona és diferents, però si que es poden fixar paràmetres. Així i tot hi ha un consens per poder distingir les diferents fases.

1. Pre-adolescència

La pre-adolescència se situa entre els vuit i onze anys, podríem dir que en aquesta etapa no ets ni infant ni adolescent (hi ha certa ambigüitat), sinó que és la transició d'una etapa a l'altra. Però tots els autors coincideixen en què la pre-adolescència coincideix amb l'inici de la pubertat. Els canvis físics que es produeixen durant aquesta etapa són notables i afecten moltes parts del cos. "*L'estirada*", berrissol per tot el cos, acne, etc. en el cas dels nens i en el de les nenes (que acostumen a desenvolupar-se abans) creixement del pit i de maluc, berrissol encara que no tant com als nens, acne i el més important, la primera menstruació.

2. Adolescència primerenca

Segons Torres (2017) transcorre entre els onze i els quinze anys, al final d'aquesta fase el cos de l'adolescent és molt diferent de com era a la preadolescència degut als canvis hormonals. Els canvis físics són: canvis de veu, desenvolupament de la musculatura i òrgans sexuals i en conseqüència les ganes de menjar i dormir augmenten.

Pel que fa als canvis psicològics, es desenvolupa totalment la capacitat per pensar amb termes abstractes. S'experimenta molt per poder trobar la identitat pròpia i l'opinió del grup d'iguals és molt important.

3. Adolescència tardana.

Aquesta última fase transcorre entre els quinze i els dinou anys. Segons Torres (2017) els canvis físics dels adolescents que es troben en aquesta fase no són tan notables, ja que els canvis més grans els han fet anteriorment. Segons alguns autors aquesta etapa només existeix en algunes cultures, donat que físicament no hi ha gaires canvis, però psicològicament sí. Psicològicament s'acaba de desenvolupar la consciència social, és renuncia a l'egocentrisme típic de les etapes anteriors. Es fan més plans a llarg termini i tot i que la imatge que es projecta continua tenint un paper important, ja es comencen a formar els pilars de la pròpia personalitat.

Luruziaga, J. (2010), anomena i descriu de forma una mica diferent les etapes de l'adolescència.

1. **Adolescència primerenca** (entre els 10 i dotze anys), és quan s'inicia la pubertat i igual que Torres (2017) ens diu que es presenten els primers canvis físics. L'adolescent comença a crear els seus propis criteris i socialment no vol relacionar-se ni que el relacionin amb els nens i nenes, però tampoc s'està acceptat encara per les i els adolescents. Això crea una desadaptació social que pot comportar alteracions emocionals com depressió i ansietat, afavorint a l'aïllament. Aquests canvis són anomenats "Crisi d'entrada a l'adolescència". La família juga un paper molt important, ja que el seu suport i la seva autoritat són claus per a poder estructurar la seva personalitat i fer front als canvis.
2. **Adolescència intermèdia** (entre els catorze i quinze anys), hi ha cert grau d'acceptació pròpia i amb la resta, es comença a conèixer les seves capacitats, el fet de començar a formar part dels grups d'iguals fa que guanyi seguretat.
3. **Adolescència tardana** (entre els disset i divuit anys), tot es comença a consolidar, disminueix la velocitat de creixement i es recupera la proporció de tot el cos, això comporta seguretat i ajuda a superar la seva crisi d'identitat, es comença a tenir més control de les emocions, es té més independència i autonomia. Per altra banda, es té cert grau d'ansietat per les presents i futures responsabilitats.

Durant l'adolescència es produeixen quatre tipus de canvis evolutius (Pedreira, J i Tomás, J. (2001).

1. **Canvis hormonals:** a les nenes els hi augmenta el nivell d'estrògens (borrissol a la zona púbica, a les aixelles i una mica per la resta del cos, desenvolupament mamari, greix als malucs i acne) i als nens d'andrògens (aparició de barba i borrissol pel cos, augment del teixit muscular, canvi de veu i acne). Aquests canvis hormonals són l'inici de la pubertat i aquesta és l'inici de l'adolescència.
2. **Canvis corporals:** Aquests canvis no només fan referència als esmentats en el punt anterior sinó també amb la pròpia imatge corporal, ja que són molts canvis en molt poc temps i s'han d'assimilar i tornar a acceptar el "nou cos" que s'ha desenvolupat. Aquest procés d'adaptació i assimilació de la nova imatge

pot comportar rebuig i per tant s'intenten dissimular aquests canvis corporals o bé es poden assimilar gratament.

3. **Canvis psicològics** donants a la gran quantitat de canvis que estan sorgint en ells.

3.1. L'ideal del jo: juga un paper clau per poder entendre tots aquests canvis, l'adolescent confronta a la llei per descobrir els límits.

3.2. Reactualització de conflictes aparentment superats, aquest és el punt més rellevant de la conflictivitat psíquica, torna a aparèixer el conflicte d'Èdip i altres conflictes d'etapes anteriors amb més força que mai. La reactualització es realitza pels punts més dèbils que van quedar suposadament tancats. Aquests punts narren la relació amb la llei, per això es creen tants desafiaments forts i durs amb les figures parentals. La identitat i el desig sexual tenen un paper molt important en aquesta etapa.

3.3. La identitat personal: el primer pas s'estableix amb la identificació, ja sigui amb els pares, idees, grups (hippies, heavys, famosos...) copiant així la seva forma de vestir, de moure's, els seus gestos... En aquesta etapa té molt de pes l'idealisme, ja sigui simple o complex i sovint creant conflictes al seu entorn familiar i social. És el moment començar a tenir cura de la seva imatge, de canviar d'entorn, d'aïllar-se dels estereotips i tradicions familiars i on hi ha certa intolerància a altres opinions i confrontació amb la llei. Una de les parts més importants d'aquesta identitat és la consecució de la identitat sexual, on es creen dubtes, pors, ansietats...

4. **Canvis socials**, són els més importants des de la vessant psicològica, donat que és el que succeeix per evolucionar des de la dependència a l'autonomia (presa de decisions, relacions socials, modes, pertànyer a grups, identitat sexual...).

4.2. ESTUDIS SOBRE L'ADOLESCÈNCIA EN LES CIÈNCIES SOCIALS

És important conèixer estudis precedents sobre l'adolescència en les ciències socials per poder entendre-la millor. A continuació fem una revisió de la literatura de referència sobre l'adolescència segons estudis emmarcats dins la psicologia clínica, la pedagogia i la sociologia. Tot i que cada disciplina té el seu punt de vista per descriure aquest fenomen social constitueixen la base per entendre què la caracteritza.

Erikson (1988) partint de la Teoria Psicoanalítica de Freud, crea un model psicosocial que divideix la vida en vuit etapes que s'han d'anar superant, la cinquena és: *Identitat vs. dispersió (Adolescència)*. Erikson també enllaça perspectives sociològiques, arribant a la conclusió que durant l'adolescència és quan s'apropien de rols que ofereix la seva cultura per poder incorporar-se al món dels adults.

L'adolescència s'ha estudiat des de la psicologia clínica com una fase del cicle vital. En aquesta fase, es constitueix la identitat de la persona. D'aquesta manera aconseguim sentir-nos feliços, orgullosos de com som. S'afegeix el grup d'iguals al seu entorn i té un paper molt important. La virtut a assolir és la fidelitat. També hi ha perill de dispersió, és a dir, no trobar el "teu lloc", quan es va provant i no es troba identitat amb res. (J.L. Pedreira i J. Tomás, 2001). L'adolescència es troba entre els 11 i els 17 anys. En aquesta es consolida la capacitat de pensar termes abstractes i a més a més es produeixen canvis hormonals que poden produir certa labilitat emocional. A l'adolescència és l'etapa on la persona està més "perduda" de cara a la seva pròpia identitat, per tant es dedica a la recerca de la identitat, i els cercles socials als que es vol pertànyer generen una gran influència. Hoffman (1996), divideix el cicle de la vida en sis períodes, el quart es l'adolescència, que s'inicia amb la pubertat i transcorre dels dotze als vint. L'adolescència (dels quinze als vint anys), és un període de transició entre la infància i la maduresa, durant aquests cinc anys existeixen canvis fisiològics significatius que culminen a la maduresa física i sexual (Craig, 1997).

Des del vessant antropològic, com amb les altres ciències socials, és difícil definir el terme d'adolescència. L'antropòleg Arnold van Gennep (1908), va crear el concepte de "pubertat social" amb la intenció de trencar una única definició delimitada pels canvis fisiològics (pubertat fisiològica). A diferència de la perspectiva psicològica que s'observen les conductes dels/les adolescents a una societat i es generalitza, en aquesta es busca el mètode "d'antropologia comparada" amb altres societats. (Bueno, G, 2003).

4.3. VIOLÈNCIA DE GÈNERE

La violència de gènere és un tema molt alarmant a nivell mundial (Ayde, V. 2018), afecta a tots els països de tal manera que és la primera causa de mort en del dones entre els 15 i 44 anys, segons l'Informe mundial sobre la violència i la salut realitzat per experts de la Organització Mundial de la Salut:

“En general, la violència és una de les principals causes de mort a tot el món per a les dones entre 15 a 44 anys (...) han suggerit que les desigualtats estructurals entre homes i dones, rols de gènere rígids i nocions de virilitat vinculades a l' domini masculí honor i agressió, tots serveixen per augmentar el risc de violència de parella. (...) .Per moltes dones joves, el lloc més comú on s'experimenten coacció sexual i assetjament està a l'escola”

Krug, E.G. et al, eds. *“World Report on violence and Health”* (2002),

4.3.1. DEFINICIÓ

La ONU defineix la violència contra la dona com *“tot acte de violència de gènere que resulti, o pugui tenir com a resultat un dany físic, sexual o psicològic per a la dona, inclusivament les amenaces de tals actes, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, tant si es produeixen a la vida pública com a la privada ”. (Resolució de l'Assemblea General 48/104 de l'20 de desembre de 1993. Art. 1 de la Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona.”* Això vol dir que la violència contra la dona no són només actes violents (maltracta físic, agressió sexual...), sinó que les actituds i les pràctiques discriminatòries també ho són.

Cortina (1998), ens defineix un procediment violent com aquell que s'utilitza la força per aconseguir un objectiu, en contra de la tendència natural sobre la qual s'intenta aplicar la força. Pel que fa a les relacions personals, un procediment és violent quan amb ell es tracta de forçar a algú perquè faci allò que no vol fer, sigui violència física o verbal. La violència acostuma a tenir tres funcions:

1. Funció expressiva; la persona reacciona de forma violenta per plaer, per exemple la gent sàdica que està motivada per causes genètiques,

psicològiques o socials i es pot entendre que la gent amb aquests problemes personals reaccioni d'aquesta manera, però aquest motiu no justifica una conducta ni que les seves accions siguin bones.

2. Funció instrumental; s'utilitza per aconseguir un objectiu, sobretot quan una persona o grup ha intentat ser escoltada pacíficament prèviament però no ho ha aconseguit, aleshores opta per la violència per ser reconegut com a un interlocutor vàlid.
3. Funció comunicativa; té la finalitat de transmetre un missatge, generalment s'utilitza per evitar que les coses vagin a pitjor, quan ja no queden alternatives, però encara que la violència sigui mínima, s'ha d'intentar ser imaginatiu per buscar altres solucions (com per exemple la tradició política republicana).

Segons Exposito (2011), actualment existeix un binomi entre violència i gènere, inicialment el terme de violència anava lligat a una necessitat de supervivència, però amb els anys s'ha convertit en una conducta instrumental per introduir la desigualtat en relacions interpersonals o mantenir la desigualtat subjacent i estructural. Sovint les apel·lacions que es fan per explicar la conducta del maltractador són de caràcter extern com ara; caràcter agressiu, falta de control de la ira, infància marcada per experiència de maltractament...).

Existeixen diferents explicacions per a la violència de gènere:

1. Els principals models teòrics ho associen a problemes de tipus individual, investiguen alteracions de la personalitat, antecedents biològics o experiències viscudes durant l'etapa d'infant.
2. Les teories basades a la dinàmica familiar estan basades en els problemes derivats d'una interacció inadequada a la seva família i dels patrons desadaptatius de resolució de problemes de parella o familiars inherents a les seves relacions.
3. Per últim les teories socials i culturals defensen l'existència de valors culturals que legitimen el control de l'home sobre la dona.

"Ni les dones neixen víctimes ni els homes estan predeterminats per actuar com agressors."

(Expósito, F. 2011)

Però si que els estereotips, les conductes que reforcen aquests estereotips i l'estructura social que dóna suport a la desigualtat entre gèneres contribueix a la violència de gènere. Quan a un país no existeix una jerarquia on un grup té privilegis sobre un altre i on homes i dones tenen el mateix poder, el nivell d'agressió cap a la dona és inferior. Si bé, en el sistema social de patriarcat existeix un missatge que afirma que els més poderosos poden dominar als menys poderosos i que una de les eines per aconseguir-ho és la violència. La cultura ha validat la creença del fet que els homes estan a una posició superior, aquest poder té dos efectes, un opressiu (s'utilitza la violència per arribar a un objectiu) i configurador (redefineix les relacions d'asimetria i desigualtat). Aquesta situació facilita que les dones se sentin inferiors i que necessitin l'aprovació dels homes per sentir-se bé amb si mateixes i amb els papers per als quals han sigut educades. Aquesta asimetria crea uns rols on l'home ofereixen protecció cap a les dones a canvi d'obediència i submissió.

Per tant, si la violència de gènere és una qüestió cultural resultat d'un procés de socialització, és la societat i la cultura qui posa a disposició dels homes la violència perquè s'utilitzi en cas que fos necessari (deixant així a criteri propi quan s'ha d'utilitzar).

Tot i que no es pot establir un únic perfil de maltractador, ja que cada cadascun d'ells representa el paper de forma diferent i es comporta de manera diferent, Expósito (2011) aclareix que existeixen diferents característiques de comportament.

- Responsabilitzen a la dona de la situació.
- És una conducta apresada i legítima
- És una manera de demostrar el seu poder.
- Empatia pobre.
- Necessitat de reafirmació.
- Intolerància a no situar-se a l'altura del seu rol.
- Pensament rígid.
- Creença de tenir sempre la raó.

- Minimització de les conseqüències dels seus actes.
- Autoestima baixa.
- Inseguretat.
- Dependència.
- Gelosia.

4.3.2. TIPUS DE VIOLÈNCIA CONTRA LA DONA

Segons l'informe del secretari general de l'assemblea general de les Nacions Unides, la dona pot rebre violència de diferents maneres (ONU, 2006):

1. Violència dins de la parella, aquesta és la més comuna de les violències que reben les dones. La violència conjugal pot ser: física, econòmica, psicològica i /o sexual.
 - Violència física: intenció d'utilitzar la força física o algun objecte o arma per fer mal a una dona.
 - Violència sexual: contacte sexual abusiu, obligar a participar en un acte sexual no consentit o consumació d'actes sexuals amb una dona malalta, incapacitat, sota pressió o sota la influència d'alcohol i/o altres drogues.
 - Violència psicològica: actes per controlar, aïllar, humiliar, avergonyir... a la dona.
 - Violència econòmica: negar a la dona l'accés als recursos bàsics o controlar-los.
2. Pràctiques tradicionals nocives, com ara: l'infanticidi de les nenes i la selecció prenatal del sexe, el matrimoni precoç, la violència relacionada amb la mutilació genital, els crims contra la dona comesos en nom de "l'honor", el maltractament de les viudes (o fer que aquestes se suïcidin), i més antigament, dedicació de les nenes a temples, restriccions sobre el dret de casar-se cap a la segona filla, alimentació forçada i tabús nutricionals, matrimoni amb el germà de l'espòs que ha mort i caça de bruixes.
3. Violència contra la dona en la comunitat, també existeix violència física, sexual i psicològica cap a la dona dintre de la pròpia comunitat, és un acte normalitzat i quotidià per a les dones als seus barris, transport públic, treball, escola, clubs esportius, universitats, hospitals, bars, unitats religioses i altres institucions socials. La violència contra la dona a la comunitat compren:

- Femicidi; homicidi d'una dona per motius de gènere.
- Violència sexual infligida fora de la parella o violació.
- Assetjament sexual i violència al lloc de treball, en les institucions educacionals i esports. Entre un 40 i un 50% de les dones de la Unió Europea han declarat haver patit alguna forma d'assetjament sexual o comportament sexual no desitjat al seu lloc de treball. I el 83% de les nenes de 2n de l'ESO a 4t, patien alguna manera d'assetjament sexual.
- Tracte de dones.

4. Violència contra la dona comesa o tolerada per l'Estat, ja sigui a través dels seus agents (membres del poder legislatiu, executiu o judicial, agents de la llei, funcionaris de la seguretat social, guàrdies carceraris, funcionaris de llocs de detenció, funcionaris d'immigració i membres de les forces militars i de seguretat) o mitjançant polítiques públiques pot incentivar la violència física, psicològica i sexual cap a la dona.

- Violència contra les dones en situacions de privació de llibertat; a presons, institucions de benestar social, centres de detenció d'immigració... Constitueixen a la violència comesa per l'Estat. La violència sexual és la més comuna (violacions, vigilància privant de la llibertat en moments d'intimitat com ara les dutxes, revisions... Assetjament verbal i control sobre la vida quotidiana).
- Esterilització forçada; per controlar el comportament reproductiu de la població femenina o d'algun subgrup en concret.

4. Violència contra la dona als conflictes armats, aquestes poden experimentar qualsevol classe de violència per actors estatals i no estatals. Aquesta violència inclou: homicidis (premeditats o no), tortures o condemnes cruels, inhumans o degradants, raptos, mutilacions i desfiguracions, reclutament forçat de dones combatents, violacions, esclavitud sexual, explotació sexual, desaparicions involuntàries, presons arbitràries, matrimonis, prostitucions, avortaments i embarassos forçats i esterilització compulsiva.

4.3.3. TIPUS/FORMES DE VIOLÈNCIA DE GÈNERE

En aquest apartat exposem els tipus i les formes de violències de gènere que són rellevants per aquest estudi analitzant diferents articles acadèmics. A partir dels llargs protocols d'entrevistes, vaig identificar diversos articles que tocaven les tàctiques de control que no involucraven violència cap a la parella. Es van crear set mesures per combatre tàctiques de control anàlogues a les identificades per Pence i Paymar (1993): amenaces, control econòmic, ús del privilegi i càstig, ús de nens, aïllament, abús emocional i control sexual. (Johnson, M., 2006; Pence i Paymar, 1993; Peña, E.M., 2007; Olmo, M., Cofán, M., i Pérez, M., 2008):

1. Maltractament psicològic: insults, menyspreu, humiliacions, ignorar, amenaça...

- Desvalorització, el maltractador es burla d'ella, la insulta, la humilia en públic criticant-la, rebaixant-la o ignorant-la, comparant-la, no tenir en compte els seus gustos... Amb l'objectiu que es senti agraïda d'estar amb ell amb "el poc que val" i crear-li inseguretat i ansietat quan es planteja marxar.
- Aïllament i abús social, prohibir relacionar-se (família, amics, xarxes socials, companys de treball...), controlar tots els horaris, tancar-la, controlar-la a les reunions socials (com vestir, quins temes pot parlar, a qui es pot dirigir...), amb l'objectiu d'aïllar-la i tenir el major control possible sobre la víctima, per evitar que expressi el que està succeint.
- Control i domini, saber en tot moment, on és, amb qui i que fa, trucar contínuament, vigilar-la, controlar el mòbil, exigir que sigui submisa i obedient... Amb l'objectiu de controlar-la i dominar i imposar la seva autoritat a la relació.
- Amenaces, per tal que no expliqui el que passa o no denunciï o perquè la dona no se separi d'ell. Amb les amenaces, s'aconsegueix atemorir a la dona i impedir que prengui iniciatives per posar fi a la situació de maltractament.
- Xantatge emocional, amenaçar de suïcidar-se si el deixa, intentar infondre llàstima, amb l'objectiu de poder fer amb ella el que vulgui a través de la llàstima.
- Abús ambiental, llançar objectes per intimidar, fer malbé objectes de valor de la víctima, alterant el descans/la son... Amb l'objectiu d'intimidat, amenaçar, transmetre culpabilitat i provocar dolor sentimental.

- Control econòmic, no deixar que la víctima tingui accés als recursos, perquè així, tingui total dependència cap a ell, i perquè si no té diners, no pot prendre iniciatives viables per fugir.
- Privilegis i càstigs, considerar-se millor que la dona, deixar de tenir relacions sexuals, prendre distància emocionalment, amenaces de deixar a la dona, restricció de la llibertat.
- Utilitzar als nens perquè no se separi d'ell, dirigir la ira cap als/les fills/es, amenaçar amb què no els tornarà a veure, amb què la denunciarà i li traurà la custòdia...
- Control sexual

2. Maltractament físic, empènyer, perseguir, fer cops, estrangular, cremar, fer cops amb objectes, homicidi... Amb l'objectiu de dominar, doblegar i controlar a la dona.

3. Maltractament o abús sexual / control sexual, exigir i/o obligar a tenir relacions sexuals, no tenir en compte les seves necessitats, humiliar-la comparant-la amb altres, ser massa violent durant l'acte... Amb l'objectiu d'humiliar, doblegar i dominar.

4. Violència social, quan la víctima és agredida verbalment davant d'altres persones, controla les seves relacions socials, aïlla a la víctima de les amistats i de la família...

4.3.4. CICLE DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE A LES RELACIONS DE PARELLA

És important conèixer aquest cicle per entendre l'estat psicològic de les adolescents que pateixen maltractament per part de la seva parella de manera habitual. També ens ajuda a comprendre com es produeix i es manté la violència en parella.

Sovint, com a conseqüència d'un maltractament psicològic patit durant tants anys, la personalitat de les adolescents d'entre 13 i 19 anys a Espanya, queda anul·lada i no són conscients de la seva situació fins que es desencadenen maltractaments físics de gran intensitat o els fills han rebut maltractament.

El maltractament acostuma a començar amb conductes d'abús psicològic difícils d'identificar perquè estan emmascarades amb tendresa i afecte, com ara la gelosia, control de vestuari, control d'amistats, control d'activitats, horaris i sortides de casa... Aquests comportaments van acabant amb la capacitat de decisió i autonomia de les

dones, provocant dependència i aïllament, són rebuts com una mostra d'amor i no d'agressivitat. Les accions són realitzades a l'inici de la relació i s'admeten i es minimitzen perquè la dona està molt enamorada.

Si la dona protesta o no fa el que l'home espera, aquest reacciona cada vegada de forma més violenta (García, Y. i Jesús, A., 2014). Segons Paz (2009, 2011), existeixen diferents fases com es produeix i es manté el maltractament en una relació de parella, en cada període, també podem identificar els sentiments i problemes que pateixen les dones en cadascuna de les fases.

Figura 1: Cicle de la violència, elaboració pròpia segons Walker, L. (1989)

1. Fase d'acumulació de tensió.

Per qualsevol motiu/comportament l'home s'altera i es molesta. La víctima parla amb la seva parella per solucionar el problema, ja que ella no entén que passa, però aconseguix l'efecte contrari, provocant que l'home s'enfadi més, insulti i menyspreï. En aquestes situacions, la dona es queda parada, no sap que fer, i això l'home l'utilitza per enfonsar-la més, dient-li que no val per res, que no sap fer res, etc. Així de mica en mica la víctima cau a la xarxa que el seu maltractador li ha anat teixint i d'on li costarà sortir.

El sentiment de culpa és tan gran que no deixa pensar amb claredat a les dones i minva la seva capacitat de percepció de la realitat, si li manifesta a la seva parella la situació, aquesta ho negarà, fent-li amb ella responsable, fet que fomenta el comportament de l'home.

En aquell moment, el maltractador pren certa distància emocional amb la seva parella, fent creure-li que la seva relació finalitzarà i això no ho vol la dona, ja que durant la seva socialització ha après que ha de preocupar-se pel benestar de la seva família i a estimar a la seva parella, encara que pateixi maltractament.

Tot i que ella el disculpa del seu comportament, l'home seguirà amb l'estratègia fins a aconseguir el control i dominació absoluta de la seva parella.

2. Fase d'explosió violenta.

En aquesta fase ja existeixen els maltractaments físics (cops, puntades de peu, cops de punys, insults, agressions sexuals...), amenaces cap a la seva vida i la seva integritat física i/o la dels seus fills/es. En aquesta etapa la dona pot morir a mans del seu agressor. La dona, tot i haver intentat salvar la seva relació, es troba fràgil, impotent i sense saber que fer. L'home és qui té el poder i ella no té força per defensar-se i reaccionar. Donats al mateix temps que ha estat patint maltractament psicològic i d'altres tipus, entrarà a la "indecisió apresada".

Aquí és quan s'acostuma a demanar ajuda, perquè veuen perillar la seva vida o la de la seva família, però aleshores és quan ell la buscarà, i li demanarà perdó, i es tornarà a començar.

3. Fase de "lluna de mel" o reconciliació.

El maltractador adopta el rol d'home generós i bo, torna "penedit" i manifesta que no es repetirà perquè la dona li perdoni. Canvia de tal forma que la dona s'ho creu i torna amb ell, sense adonar-se que segueix jugant amb la seva ment.

4. Escalada de la violència.

Una vegada la dona torna a confiar amb ell, es torna a iniciar aquest cicle de la violència, però la violència cada vegada serà més greu, les etapes seran més breus fins i tot eliminant l'etapa de la lluna de mel. En aquest últim cas és més apropiat parlar de l'espiral de la violència, ja que la violència no és cíclica, sinó que apareix de sobte i no necessita justificació ni ritme.

En aquest punt ja no es tracte del que la dona faci o no, el maltractament es dóna sense cap motiu, la dona ja no té cap poder ni pot controlar la forma d'actuar de la seva parella. Ella se seguirà sentint culpable i ell continuarà negant la situació.

La persona maltractadora per infondre por i aconseguir el control i dependència per part de la dona recorre a diferents tàctiques:

- Aïllament social (família, amics, xarxes de recolzament...); per evitar que tingui suport o altres punts de vista/criteris. *(Nogueiras, 2006)*
- Desvalorització personal; humiliar per crear baixa autoestima, inseguretat, sentiments d'incapacitat, impotència...
- Demandes trivials perquè total l'atenció i l'energia de la dona estiguin destinats cap a ell, i així no pugui trobar sortida ni dedicar-se a projectes propis. *(Bonino, 1999; Ferrer, 2007)*
- Cops, amenaces, crits, violència...; creant por.
- Culpar a la dona, minimitzar la violència, provocar, pena, xantatge emocional...; paralitzant els intents d'acabar la relació.
- Petites concessions, creant dependència emocional, ja que ella no té cap altra font d'afecte i relació. *(García, Y i Jesús, A., 2014)*

4.3.5. CICLE DE LA VIOLÈNCIA A PARELLAS ADOLESCENTS

La violència s'acostuma a iniciar de manera molt subtil, amb control o violència verbal i justificats com a una manifestació d'amor. El cicle està format per tres fases: fase d'acumulació de tensió, fase d'explosió i fase de lluna de mel (en el punt anterior trobem l'explicació. Baldry (2002) amplia a 7 etapes, desglossant les tres anteriors:

1. Intimidació.
2. Aïllament.
3. Crítica.
4. Segregació.
5. Agressió física i sexual.
6. Falsa reconciliació.
7. Xantatge emocional.

4.3.6. LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE DES DELS SEUS INICIS FINS L'ACTUALITAT

“La institucionalització del domini masculí sobre les dones i els nens de la família, i l'ampliació d'aquest domini masculí sobre les dones a la societat en general”.

Lerner, G (1990)

Igual que Francisca Expósito afirma que amb el temps s'ha anat consolidant una cultura patriarcal vinculada a la violència, de manera que la capacitat de destrucció masculina es considera més important que la capacitat de crear i donar a llum femenina, creant així una cultura on es valora més la dominació que la cooperació tot i que l'evolució i supervivència de l'ésser humà s'han donat gràcies a la cooperació i no a la lluita.

Ara bé, una societat jeràrquica i patriarcal, implica domini masculí sobre les dones i els nens a les institucions i a la pròpia societat. Des de l'antiguitat grega i romana la societat està organitzada segons el gènere, aquesta jerarquia és "natural", és a dir, és la predisposició que té el sexe; per exemple l'home mana i la dona obeeix perquè l'home és capaç de pensar i el cos de la dona permet fer el que el sexe dominant diu. No obstant això, actualment els rols no estan delimitats per la naturalesa, sinó que són els models polítics, la família, la reproducció, la religió i l'economia que defineix els papers del gènere femení i masculí. (Muñoz y Martínez 1998).

Soria y Hernández, (1994, 28) afirmen que la justificació de la violència dels homes contra les dones és normativa a la nostra cultura i que les actituds permissives davant de la violació, recolzen les actituds tradicionals i conservadores masculistes.

Al segle anterior als homes no se'ls-hi demanava explicacions per ser violents amb la seva família i en especial amb la seva dona, ja que era considerat el cap de família i aquest podia fer el que volgués dins de casa seva. En aquell moment la societat científica i democràtica recolzava la idea de la inferioritat natural de les dones.

Per tant podríem dir que el maltractament individual és causat pels maltractaments estructurals i institucionalitzats. Alguns exemples d'aquestes institucionalitzacions són:

- La divisió sexual al treball on els homes s'encarreguen de l'espai exterior (social) i les dones de l'interior (sense consideració però obligat a fer per dones), es gestiona i dirigeix des d'una vessant masculina.

- La carència femenina del nom social, és a dir, no es poden dir pel seu propi nom, sinó com a filles, de, dones de, i/o mares de.
- L'alienació del propi cos, des de la seva conducta sexual fins a la seva capacitat de creació.
- Negació de la maternitat social, la vida dels seus fills no li pertany, però els seus efectes l'afectaran de manera passiva.
- Subordinació-passivitat del sistema de representacions, tots els medis, l'art, la literatura, publicitat, donen suport a aquests punts.

(Sau 1998)

Els conflictes de gènere apareixen ocults durant tota la història, l'hegemonia masculina s'ha exercit a través de mecanismes com normes, símbols, relacions de subjectivitat, violència explícita... Aquest conflicte de gènere s'ha hagut de regular i ordenar per poder mantenir l'equilibri social basat en la desigualtat entre sexes. Durant el pas dels anys les dones s'han anat expressant de formes diverses, a vegades de forma encoberta, en silenci, i d'altres de forma oberta. Els conflictes encoberts s'han donat gràcies a comportament feministes de resistència davant de normes, tradicions o lleis. Un exemple clar és la natalitat i l'avortament, que tot i la seva prohibició legal han sigut pràctiques femenines des de la prehistòria. També han existit dones tractades com a heterodoxes com ara "bruixes", artistes i escriptores amb comportaments "escandalosos" o intel·lectuals que s'han posicionat al marge de les normes dels conflictes.

Les dones han utilitzat la seva intel·ligència per a través del seu entorn o de grups reduïts, poder regularitzar el conflicte entre gèneres. El moviment feminista és un mecanisme d'ordre, que ha ajudat per exemple la incorporació de deesses, rituals propis femenins, regularització d'herències, el canvi d'algunes lleis... A través d'aquests conflictes, siguin encoberts o siguin explícits, es produeix una negociació i per tant una transformació constant (Muñoz y Cándida 1998).

Tot i que la desigualtat entre homes i dones ha anat minvant amb els anys gràcies a aquestes feministes, segueix existint. Galtung (1990), va crear l'anomenat "triangle de la violència", aquest ens ajuda a observar la lògica d'un cànon social a través de les seves dimensions. La primera dimensió és la violència invisible, aquella que és directa

i fa referència a la violència física i/o verbal, és visible en les formes de conducta. La segona és la violència invisible que es troba a la violència estructural i cultural, l'estructural com ara situacions d'explotació, discriminació, marginació a les estructures socials mundials... i la cultural com a raonaments, actituds i idees que promouen legitimitat i justifiquen la violència en la forma directa de l'estructura i indirecta en forma d'estereotips.

La violència invisible és la que més es dona i la que passa més desapercebuda, segons Bourdieu (2000), aquesta no només és invisible sinó que pot no ser percebuda pel grup dominant. Per Pierre la dominació masculina i com s'ha imposat i suportat és el millor exemple de submissió paradògica, conseqüència de la violència invisible que s'exerceix a través de camins simbòlics en la comunicació i el desconeixement. També explica que la dominació ha anat evolucionant d'un procés de transformació arbitrari i cultural a natural, ja que la discriminació que rep el col·lectiu és transmesa per la cultura de manera que es naturalitza i s'interioritza.

“La divisió entre els sexes sembla estar “en l'ordre de les coses”, com es diu a vegades per a referir-se al que és normal i natural, fins al punt de ser inevitable”
(Bourdieu, 2000)

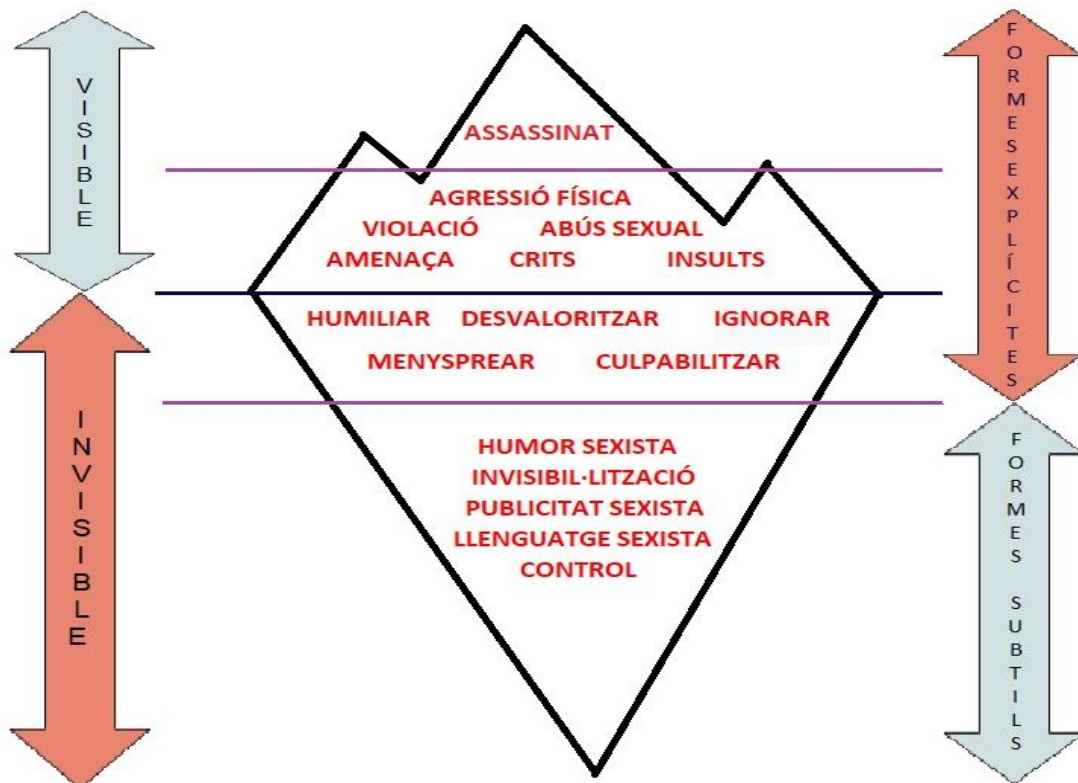

Figura 2: Iceberg de la violència de gènere. Font elaboració pròpia segons (Bonino, 1995, 1996, 2004)

“Discriminar és “donar tracte d'inferioritat a una persona o col·lectiu”; és a dir, portat als mitjans, transmetre la informació de manera diferencial en relació als diferents col·lectius socials”

(RAE, 2014)

És a dir, segons Dolores i Briones (2016), els mitjans de comunicació a vegades s'utilitzen per representar, ocultar, menysprear, distorsionar, reduir, o insultar a alguns grups determinats, ja sigui per motius de raça, religió, ètnia o qualsevol categoria social, creant desavantatge o inferioritat al grup afectat.

Hi han més maneres de difondre aquests missatges (art, música, cine, teatre...), però els medis de comunicació, utilitzen un llenguatge més simplificat i arriben a més quantitat de gent.

El sexisme és un element present a la nostra societat donada a la creença de la relació jeràrquica entre homes i dones que s'ha promulgat des de les primeres manifestacions escrites importants.

Els medis de comunicació, juntament amb l'escola, la família i el grup d'iguals, conformen un dels grans agents de socialització i transmeten informació sobre els rols de gènere. Aquests juguen un paper molt important a la vida del adolescents, ja que la seva influència és molt rellevant i existeix una estreta relació entre la creació de la consciència social i per la capacitat de crear idees, estereotips i opinions. (Dolores i Briones, 2016).

“Els estudis realitzats sobre la violència en general reflecteixen que l'exposició a models violents, especialment durant la infància i adolescència, condueix a la justificació de la violència i que ambdues condicions incrementen considerablement el risc de exercir-la.”

Díaz Aguado², MJ (2003)

² Díaz-Aguado, M.J.: Catedràtica de psicologia de l'educació, Universitat complutense

4.3.7. MICROMASCLISME

“Actualment la majoria dels homes ja no exerceixen un masclisme pur i dur, (...), però sí un elevat nombre de comportaments de control i domini naturalitzats, legitimats i invisibilitzats que executen impunement, amb o sense consciència d'això (1995: 192-208). Bonino defineix els micromasclismes com a actituds de dominació suau o de baixíssima intensitat, formes i maneres larvades i negades d'abús i imposició en la vida quotidiana. Es tracta de manifestacions subtils de masclisme, que sovint passen inadvertides”

Peralta, L., Ufart, M. J. i López-Caniego, M. D. (2019)

La nostra societat actual es regeix pel patriarcat, aquest terme prové del grec i vol dir "govern dels pares". Aquesta cultura és heretada generació rere generació d'igual forma que les expectatives i els estereotips segons el gènere amb el qual es neix, això vol dir que el pensament sobre que els homes tenen poder sobre les dones està arrelat a la nostra cultura.

El sistema heteropatriarcal ens envolta en el nostre dia a dia:

- A casa, la dona és "qui s'ha d'encarregar" de la cura de la casa (qui ha de netejar, cuinar, endreçar...) i dels fills/es (portar i recollir del col·legi, funcions escolars, metges, reunions, extraescolars, deures...).
- Al treball, relacionat amb el punt anterior, la dona no "ha de treballar", sinó que el "natural", és que la dona es quedi a casa i l'home sigui qui porti els diners
- A les xarxes socials i mitjans de comunicació, d'ençà que naixem som etiquetats, i ens diuen quin ha de ser el nostre patró de comportament i de personalitat, tant és així que fins i tot a les campanyes de joguines dels nens, podem observar el costat dels nens de color blau amb eines i estris de mecànica, cotxes, pilotes... I a la secció de nena, de color rosa, princeses, pintures, nines, carros, cuinetes...
- A la nostra manera de comunicar-nos, al nostre llenguatge quotidià, aquest punt és el més difícil de canviar, ja que el fet de tenir-ho molt interioritzat, generació rere generació ha anat fent-se camí de manera que el nostre llenguatge és masclista encara que nosaltres no vulguem.

- Al carrer/via pública, els "pirops" d'algunes persones o altres conductes poc respectuoses com ara fregaments, tocaments, apropaments...

Els homes, durant la seva socialització, aprenen un paper d'autonomia, que sempre tenen la raó, el poder i la força, i definició de la dona com a inferior i al seu servei. Els microabusos i la microviolència per part dels homes (a causa de la seva socialització), atempten contra l'autonomia de la dona (Méndez, 1995, 195-196).

Els micromasclismes només es poden detectar quan existeix un canvi de mentalitat i només es pot acabar amb ell desmuntant pesa a pesa els elements, com ara: control dels diners, maternització de la dona, explotació emocional (fer-se la víctima), no respectar l'espai propi, insistència abusiva per aconseguir el desitjat, desautorització, actuar de manera inesperada (crits, cops...), paternalisme, mentides, falta d'intimitat...

Però tots aquests elements de micromasclismes no només existeixen dins de la família, sinó també a les xarxes de comunicació. (Sau, 1998, 165-175)

La forma que tenen els micromasclismes és molt diferents a la de la violència física, però tenen els mateix objectius i efectes a la llarga; garantir el control sobre la dona i continuar amb la injusta distribució de drets i oportunitats. (Bonino, 1999)

Els micromasclismes són els mecanismes més sotils dels homes per mantenir una posició privilegiada davant la dona, és una forma discreta de causar mal i exercir la superioritat que la cultura atorga als homes. Aquestes maniobres estan naturalitzades, és a dir, es perceben com una cosa normal, la societat està acostumada a què sigui l'home qui canvia una bombeta i que sigui la dona qui atengui als convidats i els hi porti el cafè, o fins i tot dins del nucli de la família, que sigui la mare qui et porta el menjar i no el pare, o en cas de ser filla, ser tu qui s'ho portes al pare/germà, perquè segons la cultura patriarcal la dona ha de servir a l'home.

Com podem acabar amb ells? El primer pas seria deixar normalitzar totes aquestes situacions i comportaments i el segon seria que les dones es plantessin i fessin veure als homes la realitat, que això existeix, que està malament i no pot seguir així, que elles no són submises ni esclaves de ningú. Com a prevenció s'haurien de fer campanyes dirigides a la població adulta, perquè aquesta inculqués valors d'igualtat a les generacions futures. (Jimenez, 2015)

La cultura patriarcal és transmesa d'ençà que som nens, tant és així que segons Vidal (2017), professor de la UPV, només un 34% dels adolescents entre 14 i 16 anys rebutgen qualsevol forma de sexisme als anuncis publicitaris, molts adolescents asseguren que el que es veu a la publicitat és un reflexa de la realitat i aquests, també assoleixen molts dels estereotips publicitaris, encara que jo tingui a veure amb el rol actual de la dona. A causa de la publicitat actual del segle XXI, estem tornant a recrear els rols de masculinitat i feminitat dels anys 40. L'adolescència és una edat en la qual no es té la capacitat crítica per analitzar els missatges i moltes vegades s'assoleixen els continguts de forma directa (Gonzalez, 2017), aquest tema serà tractat a continuació en el punt.

4.3.8. MARC LEGISLATIU

VISUALITZACIÓ, CONSCIÈNCIA I LEGISLACIÓ DURANT ELS ÚLTIMS ANYS

Tot i que la violència de gènere no és un tema nou, fins fa relativament poc de temps (finals del segle XX) no s'havia visualitzat. En els últims anys s'ha debatut, visualitzat i pres consciència sobre aquesta. Ha passat de ser considerat un tema privat a un problema social que ens afecta a tots (Díaz-Aguado, 1999). Gràcies als moviments feministes i grups de dones del segle XX, va haver-hi una reunió des del Tribunal Internacional de Delictes Contra la Dona el 8 de març de 1976 (actualment dia internacional de la dona). Van assistir 2.000 dones de 40 països diferents (Bosch, E.; Ferrer, V., 2000). Es van discutir diferents temes com ara la mutilació genital, l'abús infantil i la violació a la dona. Aquest últim, tot i que és un acte individual, es va considerar que és una forma de romandre el poder dels homes sobre les dones, i van proposar diferents formes d'actuació. A partir dels anys 80 les feministes europees van començar a pressionar als seus governs per reformar les lleis contra la violència de domèstica i sexual, i per crear cases d'acollida i mecanismes d'atenció a les víctimes (Anderson y Zinsser, 1992, 2000).

Mentre a Espanya, per primera vegada en la seva història, la Constitució Espanyola de 1978 va plasmar la primera mostra d'igualtat recollint diferents aspectes legals. En 1989 el Codi penal es va reformar per regular els maltractaments habituals i els delictes contra la llibertat sexual. Més endavant, al 1995, es torna a canviar el Codi penal i s'aprova una pena més greu per delictes de maltractament (Anderson y Zinsser, 2000). En 9 de juny de 1999, s'aprova la Llei Orgànica 14/1999 perquè la

víctima no quedi desprotegida i la Llei d'enjudiciament, englobant també la violència psicològica i no només la física (BOE-A-22251-22253, 10/1999, 10 de juny). L'última Llei aprovada va ser al 28 de desembre de 2004 (la Llei Orgànica 1/2004), amb mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, entenent-la com a violència física y psicològica, incloent-hi agressions a la llibertat sexual, amenaces, coaccions i privacions de la llibertat. Aquesta llei té per objectiu:

“D’actuar contra la violència que, com a manifestació de la discriminació, la situació de desigualtat i les relacions de poder dels homes sobre les dones. (...) establir mesures de protecció integral la finalitat de la qual és prevenir, sancionar i erradicar aquesta violència i prestar assistència a les dones, als seus fills (...)”

BOE-A-2004-21760, 1/2004, 28 de desembre.

LLEI ORGÀNICA DE MESURES DE PROTECCIÓ INTEGRAL CONTRA LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE

La llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, consta de 72 articles i compren tant els aspectes preventius, sancionatoris, educatius, socials, assistencials i d'atenció posterior a les víctimes.

Té com a objectiu establir mesures de protecció integral per prevenir, sensibilitzar, sancionar i eradicar la violència de gènere a l'hora que s'assisteix a les víctimes. També, actuar contra aquesta, sigui de forma física o psicològica (agressions a la llibertat sexual, amenaces, coaccions, privació de llibertats, cops, humiliació, etc.), hagi estat els seus cònjuges o qualsevol persona que hagi estat lligada amb ella en una situació d'afectivitat i/o convivència així com el principi de subsidiarietat a les administracions públiques.

A les dones víctimes de violència de gènere, se'ls brindarà suport a través del reconeixement dels drets, la informació, l'assistència jurídica gratuïta i altres mesures de protecció social i suport econòmic, tant a elles com als menors que es troben dins de l'entorn familiar. Els sanitaris, forces i cossos de seguretat de l'estat i altres figures públiques, hauran d'estar formats i formades per l'assistència jurídica gratuïta de les dones. Les mesures de sensibilització, prevenció, detecció i actuació seran dutes a terme a diferents àmbits com són;

- Publicitat: on s'haurà de respectar la figura de la dona, donant una imatge no discriminatòria ni estereotipada, ni discriminatòria, serà respectada i tractada amb igualtat i dignitat.
- Tutela institucional: on es crearan institucions per coordinar, assessora i avaluar aquelles accions de violència de gènere.
- Àmbit sanitari i forces i cossos de seguretat: dissenyant accions d'actuació ràpida i assistència a les víctimes. Creant unitats especialitzades en aquest àmbit.
- Educació: transmeten valors de respecte, dignitat i igualtat entre homes i dones.
- Tutela penal i judicial: introduint normes penals que incloguin qualsevol classe de violència cap a la dona (sigui física o psicològica). Creant jutjats de violència sobre la dona i la figura fiscal contra la violència de gènere.

La Llei orgànica de mesures de protecció integral contra la violència de gènere comprèn una sèrie de drets cap a les víctimes de violència de gènere, com ara; accés a la informació i assistència social integrada; possibilitat de mobilitat geogràfica mantenint el treball actual; suport econòmic, accés a habitatges protegits... Entre d'altres.

4.4. VIOLÈNCIA DE GÈNERE ENTRE ADOLESCENTS

4.4.1. MITJANS DE COMUNICACIÓ I SOCIALITZACIÓ

Els adolescents configuren la publicitat com a un important referent comunicatiu, referent que admiren i segueixen totalment d'aprop aconseguint amb èxit la seva fidelització comunicativa. Els mitjans de comunicació promulguen estereotips i provoquen que els/las nens/nenes socialitzin aquests rols convencionals.

En 1995, Manuel Martín, Esperanza Martín i Vicente Baca, van analitzar els estereotips masculins i femenins que es trobaven als mitjans de comunicació (publicitat i programes) en aquell moment i van ser aquests:

1. Dona en flor-galà madur. (Esquema en transformació).
2. Nimfa clara-masclé fosc. (Un esquema que es reforça).
3. De les dones el cos; dels homes la ment. (En transformació).
4. A l'espera que algú els faci un "favor".
5. Home caçador, dona presa (segons ho veuen les pròpies dones).
6. Qui cobra per mostrar el cos, pot ser tractada/o amb obscena.
7. A les dones se'ls assignen les funcions de reproducció social; als homes, les tasques productives.
8. Primer mare i esposa. Per afegiment, qualsevol altra cosa.
9. El que les dones són i valen ho defineixen els homes.
10. El que aconseguixen les dones li ho concedeixen els seus protectors.
11. Dones dependents-homes autònoms.
12. Dones impulsives, però adaptables.
13. L'abnegació de la dona, reservada només per als seus.

(Martin, Martin y Baca, 1995)

Al 2003, Pilar López Díez especifica que els estereotips més utilitzats cap al col·lectiu femení és que és: xerraire, ambiciosa, complaïen, coqueta, dèbil, depenent, dòcil, emocional, femenina, freda, ploraire, renilgada, sensible, sentimental, somiadora, submissa, envejosa, dolça i víctima.

Tot i que amb els anys es va creant una imatge de la dona més forta i autònoma, Felicidad Loscertales (2003), ens mostra com els estereotips femenins continuen latents, dels quals jo he fet una tria dels que actualment es veuen més:

1. Nenes de diverses edats molt socialitzades en papers femenins clàssics (renten roba/plats com les mamàs, cuidar els nens...)
2. Joves i adolescents cuiden la seva imatge externa.

3. Rols de mestressa de casa, mare i esposa (al servei de tota la família)
4. La mamà juvenil, responsable i activa; bella i feliç amb fills/as macos/as i poc tediós/sa.
5. La dona-objecte (objecte sexual). Obeeix el desig masculí sense tenir opinió.
6. La seductora, dona de món, poderosa. En anuncis de perfums, bellesa, automòbils, etc.

(Loscertales, 2003)

Actualment, aquests estereotips continuen, però també existeix un problema més greu, i són els anuncis dirigits a adolescents i joves. La publicitat ha començat a exposar als seus espots, a joves que acceptes i/o gaudeixen de rebre cert grau de violència.

El rebuig social que causa la violència de gènere a obligat a algunes marques a produir anuncis on aquesta no aparegui explícitament, presentant-la atractiva i natural pels dos sexes. Aquests anuncis, on sovint la dona que apareix rep ultratges i agressions sexuals o físiques de bon gust, majoritàriament van dirigits a adolescents i joves. És a dir, en aquests anuncis no es veurà a una dona sotmesa, sinó a una que es deixa (i fins i tot desitja) ser agredida físicament o sexualment. Per tant, "no existeix motiu", per difondre l'anunci. (Vidal, P. 2017)

La infància i l'adolescència són una audiència influenciable i vulnerable, per això és important tenir cura dels estereotips de gènere que aprenen. La nostra societat transmet de generació en generació a través de la culturització, aquesta és diferent segons el sexe, ja que existeixen les estereotipacions de gènere, i aquestes etiquetes, acompanyen a la persona durant tota la seva vida. Per això és important que els mitjans de comunicació, donat que són una bona eina per arribar als infants i adolescents, transmetin missatges d'igualtat i sense rols de gènere, perquè puguin créixer amb expectatives personals.

Un exemple clar de com afecta la publicitat sobretot a les adolescents, és l'obsessió per la imatge, la majoria dels trastorns mental a aquesta edat tenen a veure amb trastorns de la imatge.

Que succeeix quan la socialització té unes bases regides pel patriarcat i per etiquetes?

4.4.2. DESIGUALTAT I SEXISME

La RAE defineix el sexisme com "*discriminació de les persones per raó de sexe*" i discriminar com "*Donar tracte desigual a una persona o col·lectivitat per motius racials, religiosos, polítics, de sexe, d'edat, de condició física o mental, etc*". (Diccionari de la Real Academia Española, 2014).

És important parlar de desigualtat i sexisme poder entendre la violència de gènere, ja que normalment van lligades per diversos factors:

- La percepció d'inferioritat sobre un col·lectiu o persona acostuma a crear victimització, causada pels estereotips sexistes que existeixen, en els quals l'home desenvolupa uns atributs de superioritat cap a la dona creant així violència cap a algunes dones per part de les seves parelles (Fine, 1993; O'Toole et al., 1997; Weisbuch, Beal y O'Neal, 1999).
- Les diferències de gènere en l'estatus i el poder. El sexisme és utilitzat per legitimar i mantenir aquestes diferències, tot i que s'hi hauria de construir una societat igualitària per poder acabar amb el sexisme i la violència de gènere (Serrano, E. ; Serrano, M.,1999).
- La situació actual de patriarcat en la que es rebutja la igualtat, es fomenta el sexisme, els estereotips atribuït a ambdós sexes en els quals l'home és qui mana i la dona qui rep ordres i la justificació de la violència culpabilitzant a la dona (Sugarman y Frankel, 1996).
- Confondre les diferències biològiques existents entre homes i dones amb les diferències socials i psicològiques, creient de manera errònia que aquestes sorgeixen automàticament causa de les primeres. Aquestes creences creen pensaments de superioritat de l'home cap a la dona (Fincham, F.; Bradbury, T.; Arias, I.; Byrne, C. i Karney, B., 1997).
- Existeixen estereotips cap als dos sexes, els dels homes acostumen a estar lligats amb la força, el control, la duresa emocional i la utilització de la violència (que s'acostuma a justificar quan la seva masculinitat es veu afectada, és a dir

quan es toquen alguns dels estereotips mencionats anteriorment, sigui cap a una dona o cap a altre home) i de debilitat i submissió cap a les dones. En el cap dels adolescents aquests rols són apressos de les persones que aquests tinguin com a referents.

Segons Díaz-Aguado (1996), la persona que agredeix creu que la seva violència està justificada o bé és inevitable, i té una percepció de si mateix com a un heroi i a la víctima com a una mala persona, d'aquesta manera s'excusa i es facilita el fet de ser violent/a.

El sexisme és utilitzat per respondre a funcions psicològiques i socials, com ara:

- Poder exercir poder i control sobre una altra persona o grup.
- Utilitzar els estereotips per poder classificar als individus en grups i així, simplificar la realitat.
- Compartir els prejudicis del grup al qual es pertany per poder-se integrar al grup de referència, ja que compartir aquestes creences augmenta la cohesió grupal i la sensació de seguretat i suport entre els membres del grup.
- La pròpia identitat pot ser una gran incertesa al llarg de la vida de les persones, el sexisme pot ajudar a reduir-la i a categoritzar les diferències entre el propi grup i la resta.
- Justificar la pròpia conducta, encara que impliqui violència i/o discriminació en cas de conflicte.

Adorno, Frenkel-Brunswick i Levinson (1950), van fer un estudi als anys 40 sobre les creences contràries a la igualtat i els valor democràtics i van arribar a dues conclusions:

1. Totes les dimensions i manifestacions contràries a la igualtat estan relacionades, estructurant-se entorn de la personalitat autoritària. Aquesta estructura, que es caracteritza per ser rígida, rebutja tot el que es percep dèbil o diferent, reduint les diferències socials a diferències biològiques. Aquesta personalitat comporta inseguretat personal, rigidesa, sentiment de ser tractat injustament i una educació sense límits en la pròpia conducta.

2. Aquestes persones creen la seva personalitat, entorn un conjunt de persones amb les quals s'identifiquen (endogrup) i un altre conjunt de persones contra les quals es construeix la identificació (exogrup), el qual es percep com a inferior i es percep de forma estereotipada i negativa. D'igual forma que es construeix la identitat, es percep l'estructura general de la societat, que s'expressa a través de rètols simples, estereotipats i absolutistes, és a dir, creences antidemocràtiques implícites, que impliquen:

- Rígida representació de les persones en funció de les diferències de l'estatus i el poder.
- La justificació de la violència.
- Rebuig dels ideals de tolerància, igualtat i pau, basant-se en creences d'origen biològic de la violència o explotació.

Díaz-Aguado i Martínez (2001), fan una recollida dels resultats de diversos estudis sobre la superació del sexisme i les creences que porten a la violència de gènere:

1. La violència de gènere domèstica ha passat de ser un problema privat, sense rellevància social a considerar-se un dels problemes més greus de la societat (Díaz-Aguado, 1999).
2. Existeix una especial dificultat per superar determinades creences, que tenen massa acceptació social, com per exemple justificar la violència reactiva, de la qual s'acostuma a culpabilitzar a la víctima (Astor y Behre, 1997).
3. Diferències significatives en funció del gènere i la superació d'aquestes creences, siguin els homes molt més resistents al canvi. Durant l'adolescència es construeixen els esquemes de gènere, a partir dels quals s'organitza el coneixement i s'interpreta la informació sobre aquest tema, aleshores des d'aquesta etapa ja existeixen les diferències mencionades anteriorment, on les noies tenen un nivell de coneixement superior de gènere que els nois, manifesten actituds més flexibles, major tendència al canvi en la identitat de gènere, etc. Probablement atès que l'estereotip masculí és més rígid que el femení. També hi ha diferències pel que fa a la culpabilització de la dona en la violència de gènere, on les dones culpen a la víctima en menor mesura que els homes (Lewin i Tragos, 1987).

4. Diferències segons l'edat. L'inici de l'edat adulta de la dona, és quan més violència de gènere i sexisme es percep, ja que és quan s'estableix la pròpia família, s'inicia un treball... En aquests nous entorns, es descobreix que el sexisme origina expectatives i condicions impossibles de complir i/o incompatibles amb el desenvolupament individual en l'àmbit públic i privat (McBrown, 1987).

Segons la delegació del govern per a la violència de gènere (2018), un 63% de les noies entre 15 i 29 anys tenen la percepció de què les desigualtats de gènere són grans i un 44% en cas dels nois. En general els homes tenen una menor percepció que les dones sobre les desigualtats que existeixen (salari, educació, possibilitat d'un ascens en el treball, família, etc.). A mesura que transcorren els anys, la percepció sobre aquesta desigualtat augmenta, entre els quinze i disset anys la mitjana és del 51% i entre els vint-i-cinc i els vint-i-nou és del 54%.

Existeix una diferència notable entre la percepció que tenen els joves amb estudis universitaris i els que tenen estudis primaris o inferiors. Dels primers, entre el 74% i 75% consideren que les dones estan pitjor en l'àmbit salarial i en el que es refereix a compaginar la vida laboral i familiar, davant d'un 51 i 57% del segon grup.

Com més jove s'és menys percepció de desigualtat es té. El 63% de les noies i el 44% dels nois entre quinze i vint-i-nou anys consideren que les desigualtats de gènere són grans o molt grans, davant del 50% dels homes i 71% de les dones de totes les edats.

A mi m'agradaria crear una definició pròpia enfocada cap aquest treball, construïda amb les lectures que he llegit per realitzar el TFG. Sexisme és el terme que s'utilitza per poder definir la societat jeràrquica i de patriarcat que tenim actualment a Espanya, sexisme són totes aquelles etiquetes i estereotips que tenen les persones segons el seu sexe i que per aquests rols que "suposadament" han d'assolir, són tractats amb inferioritat o en el cas dels homes en superioritat vers les dones. I la discriminació és l'acte de tractar de manera desigual a les persones (en aquest cas per sexe), on el grup que discrimina pot utilitzar la violència contra el grup subordinat i tot i així culpabilitzar-ho. Ambdues definicions estan molt arraigades a la nostra societat i fins i tot les persones que són feministes, poden tenir comportament sexistes com per exemple els micromasclismes, que aquest generen consolidació del terme de la violència en les persones, de tal forma que fem ús d'ells sense adonar-nos.

Durant la socialització els/les nens/es i adolescents aprenen aquests rols i etiquetes imposats per la societat, on els nois han de ser rígids, violents i superiors i les nenes han d'aprendre a ser submises, més sensibles i psico-socialment més adaptables. Aquestes posicions i aquest aprenentatge, a mesura que es va creixent s'interioritza, i aquí entra en joc la violència de gènere, quan l'home no aconsegueix el que ell volia i utilitza la força per aconseguir-ho "perquè ell mana, i si la dona no obeeix, pot agredir-la, ja que la culpa és seva, no d'ell".

Per tant, quina seria la solució per erradicar amb la violència de gènere? Transforma la desigualtat en igualtat. D'aquesta forma, no existiria la violència d'un sexe cap a un altre perquè no hi hauria sexisme ni discriminació, s'acabarien amb els estereotips i rols que etiqueten a la persona des del seu naixement i li crea la pressió de ser com la resta espera, encara que els actes que hagi de realitzar estiguin en contra de la seva pròpia mentalitat. Per això també és molt important acabar amb el sistema de patriarcat on l'home es considera l'amo de la casa i la dona només esta per servir-ho, ja que quan existeix aquest pensament es permet i es normalitza la violència i fins i tot es culpa a la víctima tal i com deien Soria i Hernández (1994:28).

4.4.3. L'ACTUALITAT DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE ENTRE ADOLESCENTS

Segons la delegació del Govern contra la violència de gènere, en el temps transcurregut de 2020, hi han hagut 2 víctimes mortals a les mans dels agressors de les mares, al 2019 6, al 2018 14 i al 2017 15. (Tabla informativa a annexos). Les dades canvien quan es tracta de morts entre els propis adolescents.

L'augment de la violència en parelles de joves des dels 14 anys hauria de ser una alarma social. Segons dades quantitatives llançats fins avui, 43 adolescents han estat assassinades per les seves parelles o exparelles des que hi ha registres. Això també indica que "la violència comença massa aviat"

Constanza, N. (2019)

La Fundació ANAR³, té un registre de les seves trucades i fa un anàlisi de la violència de gènere entre els adolescents segons les trucades que arriben. L'edat mitjana de les víctimes adolescents de violència de gènere al 2017 era de 16,1 anys i al 2018 15,7.

³ Fundació ANAR: Teléfono de Ayuda a Niños y Adolescentes en Riesgo

Un 53,5% dels casos, les adolescents no eren conscients de rebre aquest tipus de violència. El 80,9% de les trucades de denúncia les van fer les seves famílies sense recolzament de l'adolescent. El 38,6% de les adolescents explicaven que feia més d'un any que patien violència de gènere i un 64,8% la violència era cada dia. La violència psicològica és la més present en l'adolescència, esta present en el 97,7% de les trucades. Cal ressaltar que 4 de cada deu trucades (casi un 40%), expliquen l'existència de violència física i un 14,4% violència sexual (Fundació ANAR 2018)(Taula a annexos).

Al primer trimestre de 2019 han sigut enjudiciats 74 menors per delictes de violència masculista, un 25% més que 2018 en el mateix període, segons l'Observatori del CGPJ.

Que un 27% dels joves espanyols cregui que la violència de gènere en la relació de parella és una conducta normal, o que més del 80% dels adolescents afirmi conèixer casos de violència a la relació a parelles de la seva edat, són dades i percentatges esgarrifants que s'han recollit en el Centre Reina Sofía. Dades que es complementen amb els dels jutges i que junts, donen un reflex clar de la realitat. (Sanmartín, 2018)

Si fem una comparativa de les dades entre els anys 2016 i 2018, s'aprecia un clar augment de les víctimes de violència de gènere entre els joves de 14 a 17 anys. Al 2018 va haver-hi 107 víctimes respecte a les 74 del 2016. Una dada molt alarmant a causa de l'augment del quasi 45% (Colell, E., 2019).

Aquest és el motiu pel qual jo vaig triar aquest tema pel Treball de Final de Grau, responent a la meua pregunta inicial, hi ha cada vegada més violència de gènere entre els adolescents. La gran majoria d'adolescents tenen una amiga que permet que el seu xicot li miri el mòbil, li digui amb qui sortir, com vestir, que pot fer i que no...

Un de cada tres adolescents pateix el risc de convertir-se en un maltractador; el 5% de les adolescents ja ha patit violència de gènere, sigui físicament o psicològicament, per part d'algun noi; i el 18'9% de les noies podrien ser maltractades degut a la normalització del sexisme i la violència dins de les relacions de parella. Aquestes dades han sigut recollides pel Ministeri d'Igualtat del Govern d'Espanya l'any 2014, on 11.020 joves i adolescents de 17 anys van ser-hi enquestats. (Ministerio de Igualdad del Gobierno de España, 2014, p. 6) .

Hernández, B. i Doménech, I. (2017) van analitzar una macroenquesta realitzada a nivell estatal. La delegació del Govern per a la violència de gènere consideraven que

els rols sexistes i conductes violentes contra la dona estaven sent repetits per la població més jove, aleshores van decidir investigar aquest problema en profunditat. L'anàlisi dels resultats va ser aquest:

La violència de gènere, sobretot la de control, esta extremadament present entre les adolescents i joves entre 16 i 24 anys. Un 11,7% han patit violència física o sexual per part de les seves parelles. En quant a la violència de control (controlar horaris, dir que pot fer i que no, controlar el mòbil, etc.) la xifra augmenta fins al 38,3%, en canvi, el percentatge en dones majors de 16 anys baixa al 26,4%. Però si només analitzem les adolescents entre 16 i 17 anys, augmenta a un 42.6%.

En quant a la violència psicològica emocional, trobem un 25% entre les joves de 16 a 24 anys i el 19,7% entre els 16 i 17 anys. Quan s'analitza en els últims 12 mesos, les xifres s'inverteixen, sent així un percentatge més elevat el de les adolescents entre 16 i 17 anys (15,1%) i les joves de 16 a 24 anys (8,2%).

D'aquest anàlisi podem extreure què:

- La violència de gènere, ja sigui a nivell psicològica o física, esta exageradament en joves i adolescents entre els 16 i 24 anys.
- Els rols sexistes continuen present entre els joves. D'igual manera, normalitzen conductes menys extremes de violència, ja que, igual que la població més adulta, no ho perceben com a agressió.
- Els joves tenen una percepció més baixa de desigualtat entre homes i dones que les persones més grans.
- Els joves manquen de consciència sobre els riscos, en quant a la violència de gènere, que poden suposar les noves tecnologies.

La violència s'exerceix majoritàriament a les relacions entre els adolescents, però també existeix al carrer o als espais públics contra dones que l'agressor desconeix. Aquest és un tema alarmant per a la Justícia Juvenil, que cada vegada existeixen més cançons, estereotips, etiquetes, pel·lícules que fomenten la normalització de les agressions sexuals i el control de la parella. A més a més en l'àmbit de la justícia, casos com "la Manada" on els agressors no són penalitzats, no ajuden a eradicar la violència.

No només ha crescut el nombre de víctimes sinó també el nombre d'agressors, en 2017, 43 menors van ser autors de delictes de violència de gènere, dada que

augmenta en 2018 a 55. En aquests casos, Justícia Juvenil, vetlla per la seva reinserció i reeducació i no són penats, sinó que ajuden a trencar rols i masclisme i a construir relacions sanes.

Encara que el menor cometi una infracció d'igual grau que un major d'edat, tal com s'afirma a la recomanació 87 del comitè de Ministres del Consell d'Europa, els adolescents són éssers en evolució i creixement, per tant totes les mesures que s'apliquen han de ser de caràcter educatiu. Així doncs, pel que fa a menors d'edat, la legislació Espanyola, es regeix per un règim específic de sancions amb finalitat educativa.

La Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, diu que els menors majors de 14 anys són responsables dels fets tractats com a delictes o faltes al Codi Penal, però la mateixa llei diu "*formalment penal, però materialment sancionador-educatiu*", això com he expressat abans, vol dir que el menor és el responsable penal dels seus actes i les seves conseqüències, però la resposta del sistema serà educativa.

Un exemple de centre de reeducació és el LORPM, que respon al denominat "model mixta", amb elements d'educació igualitària i responsable.

Segons Alvarez, C. (2019), hi ha centenars de joves i adolescents a relacions de risc i maltractament que no denuncien ni expliquen a ningú. Cada any que passa aquesta quantitat augmenta. Això vol dir, que el problema no és exterioritzat fins que "explota". Els pares i les escoles no tenen els recursos necessaris ni les eines per afrontar aquestes situacions, i no existeixen recursos necessaris on puguin acudir les joves i adolescents amb les seves preguntes, combatre els problemes i sensacions relacionades amb la sexualitat.

Ángeles Carmona, presidenta de l'Observatori, explica que en els últims estudis realitzats es pot observar augment d'actes delictius entre parelles i joves per dos motius:

- El primer és que les relacions cada vegada comencen abans i hi ha moltes noies de 13/14 anys que no tenen la maduresa suficient per percebre les primers senyals de control per part de la seva parella.
- I el segon és a causa de les noves tecnologies i xarxes socials, ja que és una eina facilitadora de control sobre els/les adolescents.

Les relacions entre els adolescents cada vegada es donen abans, però això no vol dir que madurin abans i per tant estiguin preparats per establir relacions. Si no que volen créixer més ràpids del que el seu cos i la seva mentalitat ho permeten. Al ser tan joves, és molt probable que no sàpiguen que és realment la violència de gènere, que no és només fer cops o crits, sinó també mirar el mòbil, controlar amb qui se surt, com anar vestit... Aquests senyals són difícils de detectar per una nena de tan sols 13 anys. Molts adolescents no són capaços de detectar la violència "invisible", un exemple clar són els gelos, que a la nostra societat adolescent, són vistos com un acte d'amor. Gràcies a les campanyes contra la violència de gènere, hi ha un augment d'adolescents que denuncien el maltracte, però tot i així no saben detectar actituds de desigualtat per tant són tolerades. A més a més, hem d'afegir, que les noves tecnologies i xarxes socials faciliten molt la tasca de control sobre la parella, donat que existeixen aplicacions, es poden prendre fàcilment, en un mòbil podem trobar infinitats d'intimitats de la persona...

"Tot i els esforços realitzats, més de la meitat de les adolescents que van parlar amb nosaltres segueixen sense identificar que pateixen violència de gènere i justifiquen les conductes de l'agressor"

Díaz, D. (2019)

Més de un/a de cada quatre joves entre 15 i 29 anys (quasi el 30%) creu que la violència de gènere és un comportament normal a la vida de parella; el 31'5% atribueix la violència masculista a la immigració; el 21'2% opina que és un tema que s'exagera; un 7% no li dona importància amb la premissa que la violència de gènere sempre ha existit. (fad, 2017)

Un de cada tres joves considera inevitable o acceptable controlar els horaris de la seva parella, prohibir-li certes coses o veure a la família o amics. La violència de control està molt present entre les joves de 16 a 19 anys. El 21% segons una macroenquesta realitzada en 2015. Aquest mateix percentatge descendeix al 9'6% a la resta de la població. (Lantigua,2017)

⁴ Díaz, D. (2019) Directora del telèfon de Fundació ANAR

El fet que la violència de gènere estigui tan interioritzada i normalitzada és molt preocupant, no ho seria tant si parlem de persones de 60 o més anys, però el problema més greu, és que la nostra joventut no hi ha avançat, inclús cada vegada les estadístiques donen pitjors resultats.

Es continua exculpant i excusant a l'agressor, sempre es culpabilitza a un altre, es culpa de l'immigrant, de la dona, del fet que sempre ha sigut així i per tant no es pot canviar, és inevitable...

En la taula número 1, que es troba a annexos, d'Amurrio, Larrinaga, Usategull i Irene del Valle (2010), es pot observar com el nivell de percepció de maltractament a les relacions de parella depenent sobretot de si la violència és nítida i explícita. La tercera "Dejar de hablar durante días a tu pareja porque ha hecho algo que no te gusta", m'ha sorprès que tingués un percentatge tan alt que digués que no és maltractament, com ja he explicat anteriorment, el càstig és una forma de maltractament.

Moltes adolescents no saben identificar la violència de gènere, ja sigui perquè ho confonen amb amor o perquè ho tenen normalitzat. Existeix molta desinformació, perquè els medis de comunicació augmenten conductes com el sexisme o el clima violent i això provoca que hi hagi una baixa percepció de la desigualtat entre l'home i la dona. Sovint pensen que la violència de gènere no els hi pot passar amb elles sinó que això només passa a les dones adultes i/o casades. (Galani, J.A. 2018)

Segons un estudi realitzat per la Universidad Complutense de Madrid (2011), el percentatge de nois que justifica la violència reactiva és superior al triple que les noies, aquests resultats estan estretament lligats amb els estereotips del sexe masculí tradicional. Tan bon punt dels estereotips, la diferència és encara més gran com per exemple "els homes no han de plorar", un 11'7% de nois estan d'acord davant d'un 1'9% de noies.

Pel que fa a percepció de la violència de gènere viscuda per par de les noies, la més comuna són les de control abusiu i aïllament. També hi ha al voltant d'un 4% que han rebut violència física, sigui amb cops o agressions sexuals i un 6'52%, que han rebut missatges d'insults, d'amenaçes, ofenien... Per altra banda, el percentatge de nois que reconeixen haver pegat és un 2'51%. Aquests resultats concorden amb les estadístiques on podem trobar més denúncies per maltractament que agressors.

Del total de les adolescents que van respondre que van patir maltractament, un 63% afirmen que no només ho han rebut en una relació.

Segons l'estudi realitzat per Zoraida de la Osa, Soledad Andrés i Isabel Pascual (2013), els adolescents de quinze a setze anys, són els que més justifiquen la violència davant de situacions que la persona se senti ofesa o davant de la idea que algú atempta contra qui considera "de la seva propietat". També a aquesta edat és quan justifiquen i basen la identitat en els estereotips de gènere. Per això és molt important destacar que en aquest període de vida, s'ha de treballar en l'àmbit psicoeducatiu pel desenvolupament de valors relacionats amb la igualtat i el respecte entre els gèneres. Els nois justifiquen més la violència amb idees com que algú ha atemptat contra la seva "propietat", i la violència domèstica amb creences sexistes, que les noies. Els nois continuen utilitzant estereotips de gènere i justificant la divisió de rols segons el sexe.

Com pot afectar patir violència de gènere a l'adolescent? Segons Paola Fernández (2018), experta en violència de gènere en l'adolescència, a més a més de les seqüeles físiques produïdes pel maltractament físic i la violència sexual, podem destacar una serie de conseqüències psicològiques i socials:

- Problemes de socialització: aïllament, inseguretat o agressivitat.
- Problemes d'integració a l'escola: falta de concentració, disminució del rendiment, etc.
- Síntomes d'estrès posttraumàtic: insomni, malsons, fòbies, ansietat.
- Síntomes depressius: plor, tristesa, aïllament.
- Alteracions del desenvolupament afectiu
- Dificultat per gestionar les emocions
- Internalització de rols de gènere erronis

Però no només queda afectada la noia, sinó també el seu entorn relacional: persones properes que mantenen vincle afectiu (familiars, amics, professorat...), sobretot, les persones amb les quals conviu. Aquests, poden desenvolupar sentiments de culpa per mantenir-se al marge o per intentar ajudar i no veure cap resultat.

La violència de gènere està arrelada a la nostra societat, això implica que desaparegui per complet és molt difícil. Aleshores, que podem fer?

4.5. DETECCIÓ, ACTUACIÓ I PREVENCIÓ

A l'etapa de l'adolescència és molt important tenir parella, ja que és un espai de socialització on es posen en marxa tots els aspectes relacionats amb els rols de l'esser humà com a parella i que no poden ser desenvolupades en altra tipus de relació. Tots aquells aprenentatges que són adquirits durant aquesta etapa seràn els pilars sobre els que s'edificaran les relacions futures, i l'estat emocional, per aquest motiu, és important que aquesta experiència sigui bona i sigui una època d'aprenentatge positiu i significatiu.

Detecció

No només és important saber detectar las violència, sinó també saber llegir els petits signes que es poden donar a la societat. Segons Paola Fernández (2018), aquesta és l'escala de sexisme ambivalent en l'adolescència:

- Tot i que un home aconsegueixi moltes coses a la vida, mai podrà sentir-se veritablement complet a menys que tingui l'amor d'una dona
- Els nois són físicament superiors a les noies
- Els nois han de controlar amb qui es relacionen els seus núvies
- Les noies han d'ajudar més a les seves mares a casa que els nois
- A les noies els va millor les feines de casa, mentre que els nois són més hàbils per reparar coses
- Les noies saben com aconseguir el que volen dels nois
- A vegades les noies utilitzen el de ser "noies" perquè se les tracti de manera especial

- Quan les noies són vençudes pels nois en una competició justa, generalment, elles es queixen d'haver estat discriminades
- Les noies s'ofenen molt fàcilment
- Les noies solen interpretar comentaris innocents com sexistes
- Les noies solen exagerar els seus problemes
- Les noies amb l'excusa de la igualtat pretenen tenir més poder que els nois
- A la nit els nois han d'acompanyar les noies fins a casa perquè no els passi res dolent
- Les noies han de ser estimades i protegides pels nois
- Els nois han de tenir cura de les noies
- Un bon nuvi ha d'estar disposat a sacrificar coses que li agraden per agradar a la seva noia
- En cas d'una catàstrofe les noies han de ser salvades abans que els nois
- Les noies tenen una major sensibilitat cap als sentiments dels altres que els nois
- Per als nois és important trobar una noia amb qui sortir
- Les relacions de parella són essencials per assolir la veritable felicitat en la vida
- Un noi pot sentir incomplet si no surt amb una noia.

La violència de gènere, sobretot en l'adolescència, pot ser molt difícil de detectar per diverses causes:

1. Que inicialment, la forma de dominar del noi no és agressiva, sinó que afavoreixen a la desigualtat, el domini i l'abús a través de l'aïllament, el control d'idees i xantatges emocionals. Aquestes mostres de domini, acostumen a estar disfressades amb mostres d'afecte.
2. L'estratègia d'aïllament que utilitza l'agressor fa que la comunicació amb ella sigui difícil i limitada, obstaculitzen que es puguin detectar indicadors de

violència de gènere, a més a més, a la imatge que transmet la noia pot ser normal o inclús positiva.

3. La menor intenta ocultar la situació al seu entorn, mostrant-se submissa per no enfadar a l'agressor.
4. La justificació del canvi d'actitud o comportament com a característiques habituals a l'adolescència

Però no només és difícil detectar aquestes situacions pels altres, sinó també per elles mateixes perquè: pensen que això amb ella no li passa, està desorientada per efecte del cicle de la violència, pensa que controla la situació i que no necessita ajuda, no assumeix que la seva parella li pugui fer mal, pensa que les situacions que viu, són fets aïllats i que no es donaran més, també pot sentir-se culpable o sentir vergonya o por. (Fernández, P. 2018)

Indicadors de la violència de gènere observables a noies adolescents segons Fernández, P i Paz, J.I (2018):

- Justifica o minimitza els gelos.
- Qüestiona a les persones que fins ara havien sigut els seus amics/amigues, les seves aficions o activitats que realitzava.
- Enfrontaments amb la família.
- Quan ell està present canvia d'actitud, es torna submissa i complaent.
- Elimina els comptes a les xarxes socials i canvia la seva manera de vestir.
- Té un autoconcepte negatiu (s'insulta, posa en dubte el seu comportament, la seva salut mental... es refereix a si mateixa amb sobrenoms deceptius...), es compara desfavorablement amb altres noies i per tant es sent agraïda de que ell l'estimi.
- Informa constantment de tot el que fa a la seva parella quan no estan junts.
- Es culpabilitza dels problemes de la relació i té por a ser abandonada per ell.
- Té por d'expressar-se.

- Pot reconèixer situacions violentes viscudes (que ell li hagi pegat, tirat del cabell, abandonat a algun lloc...) però ho viu com un fet aïllat.
- Encara que no tingui ganes, manté relacions sexuals amb ell, perquè entén que els homes tenen més necessitat que les dones, durant l'acte pren mesures anticonceptives descontrolades, fet que provoca que sol·liciti sovint la píldora del dia de després.
- Baixa el seu rendiment escolar i/o laboral i la seva gana i la son s'alteren.
- No participa en activitats del centre ni amb la seva família.

Actuació

Blanca Hernández (2018), ex delgada del Govern per la violència de gènere i lletrada de les corts generals, basant-se en una macroenquesta de violència contra la dona, proposa sis línies estratègiques d'actuació:

1. El sexisme, els adolescents copien els rols sexistes dels seus referents i de la cultura i els reproduïen. Tenen molta rellevància les experiències que vien en la seva infància, ja que es neix amb una gran plasticitat per adaptar-se a l'entorn. El 30% de les adolescents pensa que "l'home agressiu és més atractiu", "els nois poden sortir amb moltes noies però no al revés"...
2. El clima violent, els/les adolescents estan sumits en un ambient en el qual la violència és "natural", un 80% han sigut aconsellats per persones adultes amb la frase "si algú et pega, pega-li tu" i un 13% no considera violència fer sentir por o dir a la seva parella que no val res.
3. La gelosia, a un 75% dels adolescents, se'ls-hi ha transmet que la gelosia és una demostració d'amor, de manera que els/les adolescents tenen una confusió entre l'amor i el domini.
4. La baixa percepció de desigualtat, és més percebuda per les dones adultes que per les joves i molt més per les noies que pels nois.
5. La violència de gènere i les noves tecnologies, la joventut actual, no té consciència del risc del seu ús; el ciberassetjament apareix com una forma de domini, control i limitació de la llibertat de les víctimes, amb l'afegit que poden fer mal a la imatge pública de la seva parella a la xarxa. No només és una

dificultat per quan hi ha una relació tòxica, sinó també una vegada abandones aquesta relació, ja que és molt més fàcil contactar a l'altra persona.

6. La normalització de la violència, sigui adultes o menors, una persona maltractada, mai es considera maltractada. Les víctimes normalitzen la seva situació, per això moltes vegades romanen en silenci. Un 33% de persones entre 15 i 29 anys consideren acceptables els insults, la violència psicològica o el control d'horaris a dins d'una relació.

Prevenició

La prevenició dirigida als adolescents té l'objectiu de desenvolupar habilitats socials necessàries per aconseguir relacions igualitàries, solidàries, respectuoses, tolerants, comprensives, sanes i crítiques que promoguin l'erradicació de qualsevol classe de discriminació i violència, incloent-hi la violència de gènere. Aquesta és la eina més important per l'erradicació de la violència de gènere.

La coeducació, desenvolupada de manera transversal entre l'educació formal i informal, és fonamental per la prevenició del sexisme i la violència de gènere.

“La prevenició de totes les formes de violència de gènere comença per l'educació en la igualtat (Alberdi, 2005). Cal informar i educar a l'alumnat adolescent perquè sàpiga (Meres, 2003) que en cap cas és normal l'agressió, que el respecte i la valoració mútua és un prerrequisit per a l'amor, que l'agressió és una elecció realitzada pel qual l'exerceix i aquesta no redueix el nivell de tensió existent sinó que la incrementa”

(Hernando, A., 2007)

Donat que canviar la cultura d'un país sexista i controlar el masclisme dels mitjans de comunicació és difícil, hem de procurar fer la prevenició des de el cercle més proper als adolescents; l'escola i la família.

- Escola, com senyala Diaz (2010), és imprescindible l'impuls dels programes de prevenició de la violència des de l'àmbit socioeducatiu. *“Posada en marxa de programes puntuals sobre coeducació i foment de la igualtat que s'apliquen en un reduït nombre de centres, a vegades amb formació específica del professorat que els duu a terme. Aquesta mesura pot ser una excel·lent pràctica, sobretot si inclou de manera específica la prevenició de la violència de gènere i s'insereix en un context que afavoreixi la seva difusió posterior.”*(Díaz.

Aguado, 2009, p. 13). S'ha de promocionar un model de relacions entre homes i dones basat en la igualtat i el respecte mutu, per això s'han d'implementar programes que inculquin aquests valors, més que fer una classe a l'any sobre educació sexual, perquè es pot donar la situació en què la noia sàpiga posar un preservatiu, però no saber com dir que no vol mantenir relacions sexuals o com dir no mantenir relacions sense preservatiu.

- Els centres educatius juguen un paper clau a l'hora de generar canvis com agents de socialització experts en educació. Han de crear condicions idònies perquè cada persona sigui nen o nena, pugui construir una identitat individual i social des d'un autoconcepte positiu i saludable. Potenciar i possibilitar projectes de vida no limitats per estereotips sexistes o discriminacions de gènere. (Hernández, A., 2016, p. 61).
- Des de l'escola s'ha de ser crítics i detectar possibles metodologies o aprenentatges que, de manera inconscient, inculquin actituds de micromasclisme o sexisme.
- És important donar eines al professorat perquè detectin comportaments que puguin estar associats amb el maltractament (canvis de comportament, depressió, baixada a les qualificacions, aïllament del grup d'iguals...), ja sigui per part de la noia o del noi.
- Família, ja que és el primer agent de socialització, el primer entorn on els nens i les nenes aprenen valors, comportaments de la societat, és clau per prevenir amb eficàcia les relacions de parella tòxiques. La família transmet les formes de relacionar-se amb la parella, fills i la resta del món, i també com es prenen les decisions i com es resolen conflictes. En el nucli familiar és on s'aprèn a apreciar a la resta i a un mateix, a posar límits, a pensar, a sentir, valorar i relacionar-se. En l'adolescència, és probable que l'autoestima no es trobi en el seu punt més alt, s'ha d'intentar reforçar-la al màxim, perquè és important inculcar l'estima pròpia per estimar bé i deixar que t'estimin de manera sana, amb igualtat i sense discriminació, amb intel·ligència emocional. La millor educació és aquella que s'aprèn amb l'exemple, per tant, des de casa, la criança ha de ser compartida. També s'han de desmentir els rols de gènere (casa, treball, fills, expressió de sentiments, ser valent, no plorar, etc.).

És important que escola i família treballin junts per crear models no sexistes i formar en valors d'igualtat, tolerància i respecte, d'aquesta manera els adolescents (Castillo, C., 2018):

- Construiran relacions de parella saludables, sanes i segures, basades en el respecte, la confiança, la comunicació i la llibertat, en les quals siguin feliços, sense patir ni fer patir.
- Detectar a temps si la seva relació és tòxica i tallar abans que empitjori.
- Mantenir actitud de rebuig i tolerància zero davant de situacions de discriminació i/o maltractament/violència.

4.6 PAPER DE L'EDUCADOR I L'EDUCADORA SOCIAL

Com ja havia esmentat anteriorment, la prevenció és molt important a l'hora d'actuar contra les violències de gènere.

Una de les funcions principals de l'educador/a social en l'àmbit de la violència de gènere es la prevenció i sensibilització social. Buscar el perfeccionament ètic i treballar per garantir un futur en el qual els Drets Humans per a homes i dones estigui garantit. L'educador i l'educadora, promouran accions formatives i informatives per sensibilitzar a la societat, i als infants i adolescents als col·legis.

L'educació social és clau per la prevenció de la violència de gènere. Els professionals i les professionals han de tenir coneixements científics i humans necessaris per actuar des d'aquesta perspectiva socioeducativa. (Hernández, C. 2012)

Aquesta prevenció es durà a terme especialment a col·legis. A part de les seves habituals funcions dintre de l'educació formal, haurà d'establir vincles amb els alumnes, les famílies i l'escola per facilitar la intervenció pel que fa a la prevenció de la violència de gènere. D'aquesta manera podrà conèixer la vivència de la sexualitat dels i les adolescents.

S'hauran de dissenyar projectes educatius i materials didàctics; com poden ser dinàmiques de grups, tallers, activitats, jocs... Amb la finalitat de dotar d'eines cognitives i emocionals als adolescents. (Torres, L. 2010)

Aquestes són les funcions bàsiques de l'educador i l'educadora social pel que fa a la prevenció dins de les escoles. Però hi ha altres institucions on pot treballar el o la professional, com poden ser; pisos tutelats, centres de reeducació, centres de control i prevenció de malalties, CSMIJ, hospital de dia, centres d'atenció psicosocial a noies adolescents i a les seves famílies, centres de prevenció de la violència de gènere en nois i noies adolescents... I aquest és el paper que es desenvolupa (Bravo, C. (2008), Fernández, P. (2018) i Horno, P. (2006)):

- Oferir protecció i seguretat.
- Intervenció en casos d'urgència.
- Conèixer la situació, és a dir, informar-nos sobre el procés, el com, per què s'ha donat aquesta situació, tipologia, origen, característiques de la persona i del medi que l'envolta. I així, poder-se anticipar-se a situacions de crisi. Per això és important enfortir la coordinació dels serveis a través de protocols d'actuació institucional establerts i adequadament implementades i proporcionar la formació interdisciplinària als professionals de sistema de protecció i atenció dels i les adolescents.
- Trencar amb els pensaments negatius i falses creences. Afavorir la construcció d'un bon autoconcepte, valorar i potenciar els recursos personals, detectar vulnerabilitats, reforçar la seva valentia, alhora que s'ajuda a reconstruir els seus vincles socials. Conscienciar que la persona és la protagonista de la intervenció i procés de canvi, per tant la nostra actuació consisteix en facilitar el seu procés de recuperació, empoderament i control de les seves vides i accions. Treballar diferents maneres d'abordar situacions adverses i la seva influència sobre les emocions.
- Incorporar educadors homes en els centres que proporcionin models masculins positius tant als adolescents com a les adolescents.
- Conèixer el marc jurídic vigent, ja que el nostre procés d'intervenció està lligat.
- Realitzar autoavaluacions contínues per conèixer el com, per què i qüestionar-se els factors que funcionen i els que no. I així dissenyar projectes (PEI) basats en l'estudi d'avaluació.
- Possibilitar l'intercanvi de vivències i l'ajuda mútua entre les i els adolescents.
- Saber crear confiança sense dependència; Crear contextos acollidors, col·laboratius i de participació activa.

5. ANÀLISI I CONCLUSIONS

Durant la redacció d'aquest treball he pogut extreure una hipòtesi principal i dues hipòtesis secundàries.

Hipòtesi principal a la qual he arribat després d'aquest aprofundiment teòric és que molt probablement han augmentat el maltractament i les violències de gènere entre les i els adolescents de 13 a 19 anys a Espanya entre 2016 i 2019.

Hipòtesis secundàries generades entorn a la hipòtesi principal i que s'haurien d'investigar en futurs estudis:

- Probablement, el fet d'establir relacions sexuals a en l'adolescència prematura afavoreix una major probabilitat de patir o practicar violències de gènere, donada la falta de coneixements sobre la violència "invisible".
- Els i les adolescents entre els 13 i els 19 anys a Espanya que socialitzen dintre d'ambients sexistes poden ser més propensos i propenses a la pràctica de les violències de gènere.

El que sí podem concloure per finalitzar aquest Treball de Final de Grau, és que la violència de gènere és un problema de caràcter social, no només individual; i que amb els anys el percentatge d'adolescents que ho pateixen augmentarà si no actuem socialment.

L'adolescència és una etapa de crisis vital plena de canvis (hormonals, corporals, psicològics i socials) on es construeix la identitat i hem de treballar tots junts, per transmetre valors no sexistes i contraris a la violència. La construcció de la identitat estarà condicionada pels models que té al seu voltant (família, escola, grup d'iguals, estrelles de cine, televisió...), però aquestes persones reproduïxen estereotips de gènere (conscientment o inconscientment) on la imatge de la dona és de debilitat, dependència, submissió, etc. i el de l'home és de força, intel·ligència, control, lideratge, amb dret a exercir violència, etc.

Els nens i les nenes tenen idees idealitzades sobre l'amor que s'han construït amb les pel·lícules, els mitjans de comunicació, la música, la publicitat... En aquesta etapa començaran a experimentar amb l'amor romàntic, experimentant sentiments nous, comprovant límits, saber què és normal o que no, com s'hi ha de comportar, que s'espera d'ells..., i aquestes experiències seran les que marcaran les seves relacions

futures, dependrà d'una informació adequada que incorporin conductes d'igualtat i respecte en les seves relacions i no de control i domini.

La violència de gènere entre els adolescents va augmentant. Prova d'això és que durant el primer trimestre de 2019 han sigut enjudiciats 74 menors per delictes de violència masclista, un 25% més que 2018 en el mateix període. (Observatori del CGPJ, 2019).

Durant la realització del treball, amb les lectures, articles, revistes, investigacions, etc. La resposta a la meua pregunta inicial ha sigut afirmativa; la violència entre els adolescents ha augmentat en els últims anys. Però, quins són els motius pels quals ha augmentat?

1. Les relacions cada vegada s'inicien abans i no estan preparats per establir relacions ni per saber què és la violència de gènere en tota la seva amplitud ni detectar-la. Les relacions comencen abans, per tant és difícil que una nena de 13 anys sigui capaç de detectar quan pateix violència i és molt comú, que a l'adolescència la violència estigui tapada amb mostres d'amor. Un clar exemple de violència invisible són els gelosia, que sovint es confonen amb mostres d'amor.
2. Per les noves tecnologies i les xarxes socials, ja que aquestes faciliten la violència de control sobre la parella i
3. A causa de la socialització realitzada en un ambient sexista.

A més a més, la normalització de la violència també és un greu problema que afavoreix a aquest increment de la violència de gènere.

M'hagués agradat complementar el meu treball amb entrevistes, però com ja havia dit, amb el Covid-19, m'ha sigut impossible fer-les. Però per futures línies d'investigació, el guió de l'entrevista em pot ser d'utilitat.

La conclusió més important que he extret amb la realització d'aquest treball és que per poder eradicar la violència de gènere s'ha de canviar total la cultura del país, ja que actualment Espanya és un país jeràrquic i que es regeix per un règim de patriarcat, on d'ençà que naixem, tenim unes etiquetes segons el nostre sexe. Per què és tan

important canviar tota una cultura? Doncs perquè encara que des de casa s' intentin inculcar valors d'igualtat, si des de l'escola, la televisió, el grup d'iguals, la publicitat, les pel·lícules, etc., es transmeten (directe o indirectament) valors sexistes, inconscientment, el nen o la nena els va adquirint fins que formen part de la seva personalitat i els seus valors. Però en canviar tota una societat es poden trigar dècades, aleshores què es pot fer? Educar amb valor d'igualtat des de casa i des de l'escola, proporcionar informació i eines perquè els nens sàpiguen detectar i lluitar contra les desigualtats i donar-los la total llibertat perquè creixin sense etiquetes ni rols establerts per la societat. Des de l'escola és important crear programes les a la prevenció de la violència de gènere, on s'eduqui amb igualtat, però també doni eines per saber detectar les situacions de maltractament, pròpies o alienes, i com actuar.

Com a educadors i educadores socials, hem de treballar per conscienciar a la societat i sobretot als adolescents i joves sobre aquest aspecte, entre tots hem de treballar per la prevenció de la violència de gènere, ja que és un problema de caire social, no personal, i de salut pública que afecta a més d'un terci de dones del món.

6. BIBLIOGRAFIA

- Adorno, T. W.; Frenkel-Brunswick, J.; Levinson, (1950) The Authoritarian Personality. New York: Harper and Row.
- Alberdi I., i Matas, N. (2002). La violencia doméstica. Informe sobre los malos tratos a mujeres en España. Madrid: Fundación "la Caixa",. Pàg.: 313pp.
- Albertin, P., Dorado, A., Mates, I. (2015) "presentació del seminari", en Intervenció-Investigació en violències de gènere, polítiques socials, articulacions en la xarxa professional, coneixements i anàlisis feministes en la comunitat universitària, Albertin, P., Dorado, A., Mates, I. (comp.). Girona: Documenta Universitària
- Alonso Hernández, C. et.al. (2016). Guía de buen trato y prevención de la violencia de género protocolo de actuación en el ámbito educativo. Colección Plan de Igualdad (nº 11), pp. 1-158. Recuperado de: <http://www.juntadeandalucia.es/educacion/webportal/abaco-portlet/content/f2243473-a7e7-417a-b9caab73b70248fa>
- Amnistia Internacional. (2018). España: la violencia de género, un problema de salud pública. Amnistia Internacional España. Recuperat 22 abril 2018 des de <https://www.es.amnesty.org/actua/acciones/espana-la-violencia-de-genero-un-problema-de-salud-publica/>
- Amurrio, M., Larrinaga, A., Usategull, E. i Irene del Valle, A. (2010), Violencia de género en las relaciones de pareja de adolescentes y jóvenes de Bilbao. Facultad de Ciencias sociales y de la Comunicación. Núm 47, pàg.: 121-134.
- Anderson, B.S. i Zinsser, J. (1992). Historia de las mujeres una historia propia. Barcelona: Crítica. 2ª ed.
- Anderson, B.S. i Zinsser, J.P. (2000). A history of their own. Volume II. Women in Europe from prehistory to the present. Versió revisada. Nova York: Oxford University Press.
- Arias, F. (2000). El proyecto de investigación. Introducción a la metodología científica. Caracas: Episteme.
- Ayde, V. (2018). Mujer víctima, violencia de género y conflicto armado... Realidad que persiste. Universidad Nacional. Bogotá D.C. Recuperat a https://www.nocheyniebla.org/wp-content/uploads/u1/Vargas_V_Mujer_vi%CC%81ctima_violencia.pdf

- Bonino, L. (1995), Develando los micromachismos en la vida conyugal. En J. Corsi (Ed.), *Violencia masculina en la pareja. Una aproximación al diagnóstico y a los modelos de intervención*. Buenos Aires, Argentina: Paidós.
- Bonino, L. (1996). *Micromachismos: La violencia invisible en la pareja*. Recuperado de https://www.joaquimmontaner.net/Saco/dipity_mens/micromachismos_0.pdf
- Bonino, L. (1999). "Las microviolencias y sus efectos", en *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, VIII: 224.
- Bonino, L. (2004). *Las microviolencias y sus efectos: Claves para su detección*. En C. RuizJarabo y P. Blanco. (Eds.), *la violencia contra las mujeres: prevención y detección* (83- 100). Madrid, España: Díaz de Santos.
- Bonino, L. (2004). "Los Micromachismos". En *Revista La Cibeles* (2). Ayuntamiento de Madrid. [En línea]. Recuperat a: http://igualdad.us.es/pdf/redvoluntariadoviolenca/2016/RedVoluntariadoVG-2016_sesion-2_PDI_PAS_Los_micromachismos-Bonino.pdf
- Bourdieu, P. (2000) *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.
- Bosch, E.; Ferrer, V., *La violencia de género: De cuestión privada a problema social*. *Psychosocial Intervention*, vol. 9, núm. 1, 2000, pp. 7-19. Madrid, España. Colegio Oficial de Psicólogos de Madrid.
- Bravo Campanón, C. (2008). *Menores víctimas de violencia de género: experiencia de intervención en un centro de acogida para familias víctimas de violencia de género*. *Psychosocial Intervention*, 17(3), 337-351. Recuperado a: http://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1132-05592008000300009&lng=es&tlng=es
- Briones, E. i Dolores, A (2016). *Revista estudios de género La Venta*, 44, 24-50. Recuperat a <http://revistalaventana.cucsh.udg.mx/index.php/LV/article/view/6008/5458>
- Bueno, G. (2013). *Adolescencia: antropología comparada*. Revista: *El Catoblepas*, núm, 141., pàg. 2. Recuperat a <http://www.nodulo.org/ec/2013/n141p02.htm>
- Castillo, C., (2018). *Enseñame a querer. Guía para FAMILIAS de adolescentes y jóvenes*. Recuperat a

<https://ivg.carm.es/documents/202699/6215794/Ens%C3%A9%C3%B1ame+a+querer/c9eda91d-ca7d-45b0-ac92-26fdf4d9ff45>

- Colell, E., (2019), Las agresiones machistas cometidas por menores crecen un 45% en dos años en Catalunya: De las 74 víctimas atendidas por Justicia Juvenil en 2016 se pasó a 107 el año pasado. EIPeródico
- Constanza, N. (2019) #25N La normalización de la Violencia de Género en la adolescencia y la juventud. Fundación Mujeres. Recuperat a <http://observatoriovioencia.org/25n-la-normalizacion-de-la-violencia-de-genero-en-la-adolescencia-y-la-juventud/>
- Craig, J. (1997). Desarrollo psicológico. México: Prentice Hall.
- Cratty, J. (1986). Perceptual and Motor Development in Infants and Children. EEUU: Prentice Hall College
- Curtis, A. (2015). Defining adolescence. *Journal of Adolescent and Family Health*, 7 (2), 1-39. Recuperat a <https://scholar.utc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1035&context=jafh>
- Delegación del Gobierno (2020). Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud. Madrid.
- Díaz-Aguado, M.J. (1996) Programas de educación para la tolerancia y prevención de la violencia en los jóvenes. Cuatro volúmenes y dos vídeos. Madrid: Instituto de la Juventud, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Díaz-Aguado, M.J. i Martínez, R. (2001) Programas de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la educación secundaria. Madrid: Instituto de la mujer, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Díaz-Aguado, M.J. (2003), Adolescencia, sexisme y violencia de género. Papeles del Psicólogo. Num. 74, pàg. 35.
- Díaz-Aguado, M.J. (2009), Convivencia escolar y prevención de la violencia de género desde una perspectiva integral. CEE Participación Educativa, 3, 59-72.
- Díaz-Aguado, M.J. i Carvajal, M.I. (2010). Estudio estatal sobre la convivencia escolar en la Educación Secundaria Obligatoria. Madrid: Ministerio de Educación
- Díaz-Aguado, M.J. , Martínez, R. i Martín, J. (2011). Igualdad y Prevención de la Violencia de Género en la Adolescencia. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.
- Durkheim, E. (1968) Las representaciones colectivas como nociones-tipos en las que participan los individuos. Buenos aires: Schapire.

- Erikson, E. (1988). *El ciclo vital completado*. México: Paidós.
- España. Ley orgánica 10/1999, 10 de juny, de modificación del Código Penal de 1995, en materia de protección a las víctimas de malos tratos y de la Ley de Enjuiciamiento Criminal. 22251-22253, 10/1999, núm. 138.
- España. Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores., núm 11.
- España. Ley 1/2004, del 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género.. Boletín Oficial del Estado, 29 de diciembre de 2004, núm. 313, pp. 2004-21760.
- Expósito, F. (2011). Violencia de género: La asimetría social en las relaciones entre mujeres y hombres favorece la violencia de género. Es necesario abordar la verdadera causa del problema: su naturaleza ideológica. 48, 20-25. Recuperat a <http://ezetz.moduloauzolan.org/files/2014/04/maltrato.pdf>
- Fad. (2017). Un 27'4% de los y las jóvenes cree que la violencia de género es una conducta normal en la pareja. Recuperat a http://www.adolescenciayjuventud.org/sala-de-prensa/noticias/ampliar.php/ld_contenido/126899/
- Fernandez, P. (2018). Guía para profesionales ante chicas adolescentes que sufren violencia de género: Saber mirar, Saber acoger, Saber acompañar. Intituto Andaluz de la Mujer, Consejería de la Igualdad y Políticas Sociales. Recuperat a https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/5643_d_Guia_IAM_Adolescentes_genero.pdf
- Fincham, F.; Bradbury, T.; Arias, I.; Byrne, C. i Karney, B. (1997) Marital violence, marital distress and attributions. *Journal of Family Psychology*, 11(3), 367-372
- Fisas V., Tortosa J.M, Darbra, S. i Carbonell, S., Tobeña, A., Asensio, J.M, Rivera, M, Muñoz, F. i Martínez, C., Trayner, M., Sau, V., Martínez, V., Magallón, C., Izquierdo, M.J., Cortina, A., i Stolcke, V. (1998). El sexo de la violencia. Barcelona: Viçens Fisas.
- Fundació ANAR (2018). Informe violència de genero en ninos, niñas y adolescentes. Recuperat a <https://www.anar.org/wp-content/uploads/2019/11/Informe-Tel%C3%A9fono-ANAR-Violencia-G%C3%A9nero-2018.pdf>

- Galtung, J (1990). "Cultural Violence" *Journal of Peace Research*, vol. 27, nº 3, 291-305.
- García, Y. i Jesús, A. (2014). La violencia contra las mujeres: conceptos y causas barataria. *Castellano-Manchega de Ciencias sociales*, (núm. 18), pp. 147-159
- Galani, J.A. (2018). Muchas adolescentes no saben identificar la violencia de género. *El público*. Andalucía: Radio y Televisión de Andalucía
- Genep A. van. (1969). *The Rites of Pasage*. The University of Chicago Press, (cap. 5 pàg. 65)
- González, E. (2006). *Psicología del ciclo vital*. Madrid: CSS.
- Hernández, B., Doménech, I. (2017) Violencia de género y jóvenes: incomprendible pero real. *Metamorfosis*, [S.l.], p. Pàg 48-61. ISSN 2341-278X. Recuperat a <https://revistametamorfosis.es/index.php/metamorfosis/article/view/62>
- Hernández, C. (2012). Violencia de género: "Una cuestión de educación social". *Revista de Educación Social*. Núm 14. Recuperat a <https://aprendizajeciata.org/wp/wp-content/uploads/2019/violencia/Grupo%2017/violencia%20de%20genro%20una%20cuestion%20social.pdf>
- Hernando, A. (2007). La prevención de la violencia de género. *Apuntes de Psicología*, Vol 25, núm, 3 pags 325-340
- Hoffman, L. (1996). *Psicología del desarrollo*. Madrid: S.A. MCGRAW-HILL.
- Horno Goicoechea, P. (2006). Attention to boys and girls victims of gender violence. *Psychosocial Intervention*, 15(3), 307-316. Recuperat a http://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1132-05592006000300005&lng=es&tlng=en
- Jimenez, J. (2015) *Machismos invisibles*. Madrid, El mundo. Recuperat a <https://www.elmundo.es/sociedad/2015/11/07/563b7286268e3ee7168b45e7.html>
- Johnson, M. (2006). Conflict and Control: Gender Symmetry and Asymmetry in Domestic Violence. *Violence against women*. 12-18.

- Lewin, M. ; Tragos, L. (1987) Has the feminist movement influenced adolescent sex roles attitudes? A reassessment after a quarter century. *Sex Roles*, 16, 125-135
- Lerner, G. (1990). *La creación del patriarcado*. Barcelona: Crítica.
- López Díez, P. (2003). Las mujeres en el discurso iconográfico de la publicidad. Claves, desde la perspectiva semiótica y de género, para descodificar el lenguaje publicitario sobre las mujeres. En Emakunde (Ed.), *Formación y acreditación en Consultoría para la igualdad de mujeres y hombres*, (Cap. II), Vitoria-Gasteiz: Emakunde.
- Loscertales, F. (2003). El lenguaje publicitario: estereotipos discriminatorios que afectan a las mujeres. En Instituto de la Mujer. *Informe: La mujer y la publicidad*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Luzuriaga, J. (2010). "*Diseño de un protocolo de Intervención Psicoterapéutica focalizado en la Personalidad en adolescentes víctimas de violencia sexual*". Tesis doctoral no publicada, Universidad del Azuay, Ecuador.
- Martín, M., Martín, E. i Baca, Vicente (1995). *Las mujeres y la publicidad: nosotras y vosotros según nos ve la televisión*. Madrid. Instituto de la Mujer.
- McBrown, W. (1987) Longitudinal changes in sex role orientations: Differences between men and women. *Sex Roles*, 16, 439-451.
- Miguel Luken, V. (2015) *Percepción de la violencia de género en la adolescencia y juventud*. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Madrid.
- Ministerio de Igualdad, Servicios Sociales y Sanidad (2014). *Víctimas mortales por violencia de género*. Sevilla
- Ministerio de Igualdad, Servicios Sociales y Sanidad (2016). *La evolución de la adolescencia española sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género*. España
- Morris, C. (1997). *Psicología. Un nuevo enfoque*. México: Prentice Hall.
- Naciones Unidas. Asamblea General (2006). *Informe del Secretario General. Estudio a fondo sobre todas las formas de violencia contra la mujer*. <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2016/10742.pdf>
- Osa, Z., Andrés, S. i Pascual, I. (2013). Creencias adolescentes sobre la violencia de género. *Sexismo en las relaciones entre adolescentes*. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*. Vol.3, Nº 3, (Págs. 265-275)

- Paz, J. I. (2009). "Valoración de la peligrosidad de la violencia basada en el género". Recuperat a http://www.interiuris.es/archivos/9_VALORACION_DE_LA_PELIGROSID.pdf.
- Paz, J. I. (2011). "Entender a la mujer que sufre violencia de género". En C. Nieto-Morales (coord.) La violencia de género en el contexto de la globalización. España, pp. 440-453.
- Pedreira, J i Tomás, J. (2001). "*Problemática de la adolescencia y otros aspectos de la edad evolutiva*". Barcelona: Laertes.
- Peña, E,M. (2007). Violencia de Género:Fórmulas para la igualdad. Núm 5. Madrid: Mancomunidad de Municipios Valle del Guadiato
- Peralta García, L., Ufarte Ruiz, M. J. i López-Caniego, M. D. (2019). Micromachismos y prensa digital: eldiario.es como estudio de caso, Icono 14, 17 (1), 162-183. doi: 10.7195/ri14.v17i1.1220
- RAE (2016). Diccionario del español jurídico. Recuperat a <https://dej.rae.es/lema/sexismo>
- RAE (2016). "Desigualdad" Diccionario del español jurídico. Recuperat a <https://dej.rae.es/lema/desigualdad>
- Rice, P. (1997). Teorías del desarrollo. En: Desarrollo humano. Estudio del ciclo vital (2 ed.). México: Prentice Hall.
- Sarason, S. (1997). Psicología: fronteras de la conducta. México: Harla.
- Serrano, E. ; Serrano, M. (1999) Las violencias cotidianas cuando las víctimas son las mujeres. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Soria, M. A.; J. A. Hernandez. (1994). El agresor sexual y la víctima, Barcelona. Boizareu Universitaria.
- Steinberg, L. (2014). Age of opportunity: Lessons from the new science of adolescence. Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt.
- Silverman, D. Gubrium, J. (1994). Estrategias competitivas para analizar los contextos de la interacción social. Sociological Inquiry, V. 64 (2) pp.179-198.
- Sugarman, D.; Frankel, S. (1996) Patriarchal ideology and wife-assault: A meta-analytic review. Journal of family violence, 11(1), 13-40.
- Torres, A. (2017) *Las 3 Etapas de la Adolescencia*: Esta etapa iniciada en la pubertad se va desarrollando mediante cambios en lo físico y lo mental, *Psicología y Mente*. Recuperat a <https://psicologiymente.com/desarrollo/etapas-adolescencia>

- Torres, L. (2010). Nuevos retos para la escuela coeducativa. Iniciativas y experiencias para la prevención de la violencia de género en las aulas: una mirada general. TABANQUE Revista pedagógica, 23. pàg. 15-44. Recuperat a <https://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/8941/Tabanque-2010-23-NuevosRetosParaLaEscuelaCoeducativa-3829703.pdf?sequence=1>
- Uribe, N. (2011). Adolescencia y ritos de transición. Una Articulación del psicoanálisis postfreudiano y Lacaniano. Revista Colombiana de Ciencias Sociales, 2(2), 192–209. Recuperat a http://bibliotecadigital.udea.edu.co/bitstream/10495/5820/1/UribeNicol%c3%a1s_2011_AdolescenciaRitosTransici%c3%b3n.pdf
- Vidal, P., (2017). La percepción del sexismo en la publicidad: un estudio con alumnado adolescente de la Comunidad Autónoma del País Vasco. Tesis doctoral no publicada, Universidad País Vasco (UPV-EHU), Leioa.
- Walter, L. (1989). Phycology and violence against women. American psychologist, 44, 695-702.
- Weisbuch, M.; Beal, D; O'Neal, E. (1999) How Masculine Ought I be? Men's maculinity and aggression. Sex Roles, 40,7/8, 583-593.

ÍNDIX DE TAULES I FIGURES

Índex de taules d'annexos

Taula 1. Coneixement de la violència de gènere.....	1
Taula 2. Total de menors víctimes mortals del 2013 al 2020.....	2
Taula 3. Número de casos atesos per la fundació ANAR.....	2

Índex de figures

Figura 1: Cicle de la violència.....	24
Figura 2: Iceberg de la violència de gènere.....	30